

Valorizacija industrijske baštine u okviru projekta Europska prijestolnica kulture - primjeri Rijeke i Novog Sada

---

Krivošić, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:385956>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

Luka Krivošić

**Valorizacija industrijske baštine u okviru projekta Europska
prijestolnica kulture – primjeri Rijeke i Novog Sada**

Završni rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

Luka Krivošić

**Valorizacija industrijske baštine u okviru projekta Europska
prijestolnica kulture – primjeri Rijeke i Novog Sada**

Završni rad

JMBAG: 0303080051, redovni student

Studijski smjer: preddiplomski sveučilišni studij kulture i turizma

Predmet: Posebni oblici turizma

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentor: Doc. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, rujan 2020.

The Juraj Dobrila University of Pula
Faculty of Interdisciplinary, Italian and Cultural Studies

Luka Krivošić

**Valorisation of Industrial Heritage in the framework
of the European Capitals of Culture project -
examples of Rijeka and Novi Sad**

Final Work

JMBAG: 0303080051, full-time student

Programme of study: Undergraduate university study of Culture and Tourism

Course: Special Forms of Tourism

Scientific field: Interdisciplinary sciences

Mentor: Doc. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, September 2020.

Sadržaj

UVOD 1

1. INDUSTRIJSKA BAŠTINA KAO DIO KULTURNOG NASLJEĐA 2

1.1. Rađanje industrijskog nasljeđa 3

1.2. Valorizacija industrijskog nasljeđa 5

1.3. Revitalizacija industrijskog nasljeđa 6

1.4. Problemi s industrijskim nasljeđem 7

2. INDUSTRIJSKA BAŠTINA U KONTEKSTU KULTURNE EKONOMIJE 10

2.1. Pojam i značenje 10

2.2. Značaj kulturne ekonomije 10

2.3. Turizam kao poveznica između kulture i ekonomije 11

2.4. Industrijska kulturna baština u europskim kulturnim strategijama i politikama 12

3. PROJEKT EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE (EPK) 14

3.1. Povijest projekta EPK 14

3.1.1. Materijalni aspekt projekta 16

3.2. Budućnost projekta EPK 17

4. VALORIZACIJA INDUSTRIJSKE BAŠTINE U RIJECI 19

4.1. Kulturna baština Rijeke u kontekstu projekta EPK 19

4.1.1. Industrijska baština 20

4.2. Revitalizacija industrijske baštine u Rijeci 20

4.3. EPK i pandemija koronavirusa 22

4.3.1. Izmjene u programu 22

4.3.2. Realizacija projekta 23

4.4. Preporuke Riječana 23

5. VALORIZACIJA INDUSTRIJSKE BAŠTINE U NOVOM SADU **25**

5.1. Kulturna baština Novog Sada u kontekstu projekta EPK 26

5.1.1. Monolitna baština 26

5.1.2. Industrijska baština 26

5.2. Revitalizacija industrijske baštine u Novom Sadu 27

5.3. EPK i pandemija koronavirusa 28

5.3.1. Izmjene u programu 29

5.3.2. Realizacija projekta 30

ZAKLJUČAK 31

LITERATURA 32

LITERATURA 32

PRILOZI 36

SAŽETAK 48

ABSTRACT 48

UVOD

Osmišljen kao način stvaranja zajedničkog kulturnog prostora u okviru europske obitelji, projekt Europska prijestolnica kulture (EPK) poslije 35 godina postojanja pokazao se kao jedan od najvažnijih EU kulturnih programa sa ciljem jačanja i valoriziranja zajedničkog europskog identiteta i baštine. Kao primjer smo analizirali dva grada, Rijeku i Novi Sad – jedan u državi EU, drugi u državi-kandidatu, ali oba udaljena od centara kulturnih zbivanja u svojim zemljama u koje, po pravilu, odlazi najveći dio nacionalnih izdvajanja. U radu ćemo pokazati da je, osim prestiža, titula EPK pomogla i Rijeci i Novom Sadu u razvijanju kulturnog života i, naročito, u valorizaciji i revitalizaciji kulturne baštine, s naglaskom na industrijsku. Iako je materijalna pomoć EU u vidu nagrade vrlo skromna, samo posjedovanje brenda EPK stavilo je ove gradove na kulturnu mapu Europe i pomogao im da prikupe značajna financijska sredstva za razvoj kulturnih programa koji jačaju lokalno zajedništvo i pripadnost Europi, otvaraju nova radna mjesta, privlače turiste i obećavaju da će nadživjeti godinu titule.

Neplanirano, značajan dio rada posvećen je aktualnoj pandemiji koronavirusa, a iz razgovora s organizatorima programa u Rijeci i Novom Sadu imali smo uvid u pionirske korake koje ova dva grada čine kako bi se prilagodila okolnostima i, okretanjem novim formatima, jednu po prirodi masovnu manifestaciju uspješno sprovode i/ili pripremaju pod strogim mjerama fizičkog distanciranja.

Pri izradi rada pored knjiga, stručnih i znanstvenih radova, sprovedena je i analiza natječajnih knjiga i programa obje prijestolnice kulture, uz ostale dostupne materijale, a urađeni su i razgovori s voditeljima programa EPK u oba grada. Također, korištene su znanstvene metode analize, sinteze i diskripcije, dok je u empirijskom dijelu korištena metoda intervjua.

1. INDUSTRIJSKA BAŠTINA KAO DIO KULTURNOG NASLJEĐA

Kulturna baština je "skupina dobara naslijeđenih iz prošlosti koje ljudi prepoznaju, neovisno od vlasništva, kao odraz i izraz svojih vrijednosti, uvjerenja, znanja i tradicija koji se neprestano razvijaju. U to su uključeni svi aspekti okoliša koji su rezultat interakcija među ljudima i mjestima tijekom vremena" (Europski savjet, 2005). Ona ima i svoju ekonomsku vrijednost jer "predstavlja kulturni kapital koji se može ekonomski vrjednovati" (Rizzo & Throsby, 2006).

O očuvanju kulturne baštine brigu vode međunarodne organizacije koje donose konvencije i deklaracije kojima se zakonski reguliraju zaštita i očuvanje ove vrste nasljeđa, uz suradnju država koje dokumente potpisuju, a zakone sprovode na svom teritoriju. Glavna organizacija s ovom zadaćom je UNESCO sa svojim Centrom za kulturno nasljeđe. UNESCO je 1972. usvojio Konvenciju koja se tiče zaštite svjetske kulturne baštine koju je u prvih 30 godina potpisalo 177 država. Na listi organizacije UN nalazi se 754 lokacija, 35 se smatra ugroženim, a svake godine se razmatra više od 100 izvještaja o brizi o izdvojenim lokalitetima (Unesco, 2004).

Posebnu kategoriju u kulturnoj baštini država igra industrijska baština, iako u ovom trenutku samo 28 lokaliteta na listi UNESCO-a čini ovaj vid nasljeđa (UNESCO, 2003). Od tih 28 mjesta, 22 su u Europi/Sjevernoj Americi, četiri u Latinskoj Americi, a dva u Aziji.

Europa je kolijevka industrijskog društva, pa je poslije gotovo dva stoljeća industrijalizacije započela promjene. Ovdje je sredinom 20. vijeka započeo također proces deindustrijalizacije, koji se devedesetih proširio i na države na istoku Starog kontinenta koje su prošle i kroz velike političke turbulencije.

Kao što je industrijska revolucija u jednom trenutku promijenila krajolik i potpuno preokrenula način života građana, prelazak na pružanje usluga umjesto proizvodnje za sobom je ostavio ogromne građevine koje su izgubile svoju namjenu i mašineriju koja je uglavnom bila za staro željezo. Kako su se gradovi širili, ovi objekti koji su nekada smješteni na periferiju sada su postali dio urbanih zona, pa su mjesta koja su nekada

olakšavala život i omogućila viši standard, u novoj svesti građana postala ekološka i estetska smetnja.

Urbana panorama bilo gdje u svijetu ne može se zamisliti bez zgrada koje su nekada pripadale industriji.

1.1. Rađanje industrijskog nasljeđa

Industrijska revolucija pokrenula je stvaranje industrijske arhitekture, a deindustrijalizacija koja je uslijedila dva vijeka kasnije ostavila je za sobom industrijsku baštinu: objekte koji spadaju u dio kulturnog bogatstva i zahtijevaju zaštitu, ali i novu namjenu.

Do prije 70 godina, na artefakte industrijske revolucije gledalo se kao na komplekse čađavih zgrada i hrpe zahrđalih mašina koji su tu da naruže i zatruju okolinu, da bi sredinom 20. vijeka postali predmet interesiranja znanstvenika i ono što su Halewood i Hannam 2001. nazvali "krajolikom nostalgije" (Halewood&Hannam, 2001).

Godine 1955. pojavio se pojam "industrijska arheologija" koji je smislio britanski profesor s Sveučilišta Birmingham Donald Dudley, ali ga je prvi upotrebio njegov kolega Michael Rix u listu *The Amateur Historian* (Hudson, 1963).

Rix je u svom članku govorio o ostacima industrijske revolucije kao spomenicima koji su promijenili lice sveta, ali su danas zanemareni ili uništeni. On je "rane ostatke industrijske revolucije" nazvao industrijskom arheologijom, a danas se ovaj pojam proširio na sve neaktivne objekte i lokacije povezane s proizvodnjom i tehnologijom, nevezano za epohu.

Pojam se nije odmah primio i susreo se s mnogo kritika i među stručnjacima i među laicima, ali je do danas u upotrebi, jer nije smišljen bolji.

Zadatak industrijske arheologije je da "otkrije, zabilježi i kada je moguće sačuva fizičke ostatke ekonomskih i socijalnih aktivnosti iz prošlosti" (Minchinton, 1983). Industrijski

arheolog stoga treba identificirati strukture, zgrade i artefakte dovoljno rano kako bi osigurao njihovo očuvanje prije nego što budu demolirani ili uništeni.

Ozbiljniji pristup industrijskoj baštini, od identifikacije do određivanja mjera zaštite, započeo je osnivanjem Međunarodnog odbora za zaštitu industrijske baštine (TICCIH) 1978. godine. Organizacija je 2003. u ruskom gradu Nižnjem Tagilu donijela Povelju koja se smatra kamenom-temeljcem u ovoj (sferi, djelatnosti ili domeni). Dokument u članu 1 industrijsko nasljeđe definira kao "ostatke industrijske kulture koji imaju povijesnu, tehnološku, društvenu, arhitektonsku ili naučnu vrijednost" (TICCIH, 2003). U njih spadaju građevine i mehanizacija, radionice, mlinovi, tvornice, rudnici i objekti za preradu i pročišćavanje, skladišta i trgovine, mjesta za proizvodnju i upotrebu energije, transport i njegova infrastruktura, kao i mjesta korištena za društvene aktivnosti povezane s industrijom – stanovanje, religija ili obrazovanje .

U Povelji se ističe i vrijednosti industrijske baštine koja i dalje pruža dokaze o aktivnostima koje su imale, pa čak i danas imaju, povijesne posljedice. Industrijski spomenici svjedoče o životima običnih ljudi i kao takvi daju značajan osjećaj identiteta. Također imaju tehnološku i naučnu vrijednost u povijesti proizvodnje, inženjerstva i izgradnje, kao i značajnu estetsku vrijednost koja proistječe iz kvalitete arhitekture, dizajna ili planiranja. Ove vrijednosti odnose se na samo mesto, njegove građevine, komponente, mašineriju i prostor u industrijskom okruženju, na pisanu dokumentaciju, ali i na sjećanja i običaje ljudi (čl. 2, iii).

Povijesni američki tehnički registar (HAER), dio Službe za nacionalne parkove SAD, donio je detaljnu klasifikaciju industrijskog nasljeđa, i to kao sistem s deset potkategorija:

0. Ekstraktivna industrija (npr. rudnici)
  1. Industrija sirovina
  2. Manufaktura
  3. Komunalne usluge (opskrba vodom i strujom)
  4. Izvori napajanja
  5. Transport

6. Komunikacije
7. Mostovi, nadvožnjaci, akvadukti
8. Tehnologija gradnje
9. Specijalizirane strukture/objekti - npr. brane, tuneli, hidraulika (UNESCO, 2001).

Bilo je potrebno da prođe više desetljeća da bi se shvatio potencijal ovakvog nasljeđa i da ove zgrade i mašine nisu samo ruglo – beton, staklo i čelik, već i priča o cijelom društvu i čitavim masama ljudi koji su u njima radili i od njih živjeli, te da bi mogle dobiti novu namjenu.

Od 690 lokacija koje se nalaze na Listi svjetske baštine UNESCO-a, trenutno samo 28 spada u industrijsko nasljeđe (četiri posto). Od tih 28 mjesta, 22 su u Europi/Sjevernoj Americi, četiri u Latinskoj Americi, a dva u Aziji.

Bez obzira na to, gotovo sve države imaju svoje registre industrijske baštine kao deo spomenika kulture, te se već desetljećima radi na registriranju i davanju novog života napuštenim industrijskim objektima.

1.2. Valorizacija industrijskog nasljeđa

Valorizacija industrijskog nasljeđa se može izvršiti na nekoliko različitih nivoa:

(1) povijesni nivo – ističe svjedočanstvo o epohi industrijalizacije, koja je kako u svijetu, tako i u Vojvodini, donijela modernizaciju, urbanizaciju i suvremeno doba (izgradnja tvorničkih zgrada, stambenih naselja, javnih ustanova);

(2) tehnološki nivo – obojen u očuvanju mašina i postrojenja, koja su svojevremeno predstavljala revolucionarne pronalaskе;

(3) arhitektonski nivo – ogleda se u primjeni novih građevinskih materijala

i konstruktivnih sistema, koji su veoma značajni za lokalno graditeljsko nasljeđe;

(4) društveni nivo – najkompleksniji je za razumijevanje, jer naglašava pitanje identificiranja s nasljeđem i krizu identiteta nakon deindustrijalizacije (Cizler, 2016.).

Svaki od spomenutih nivoa je ili može biti prisutan u valorizaciji industrijskog nasljeđa.

1.3. Revitalizacija industrijskog nasljeđa

S opadanjem industrijske proizvodnje u Zapadnoj Europi, Savjet Europe zauzeo je poziciju o industrijskoj baštini tako što je na ministarskom nivou usvajao Preporuke 1987. i 1990. Godine 2013. Savjet Europe donio je Rezoluciju 1924. o industrijskom nasljeđu koja je bavila konzervacijom, rehabilitacijom i održivom revitalizacijom industrijskih lokaliteta i krajolika na kontinentu (PACE, 2013).

Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Europe se bori da ojača ulogu lokalnih samouprava u očuvanju industrijskog nasljeđa na licu mjesta.

Kako bi se sačuvalo ono što je ostalo poslije industrije, Savjet Europe je priznao revitalizaciju kao mjeru zaštite. U preporuci donesenoj 1987. godine bilježi se propadanje industrijskih gradova uslijed različitih faktora (zastarjele tehnologije, manjak resursa, gubitak tržišta), tako da je potrebna prenamjena postojećih objekata. Razvijene države danas donose strategiju za oživljavanje industrijskog nasljeđa koji bi doprinijeli zaštiti i održivosti životne sredine.

Kako bi se započeo proces revitalizacije, potrebno je popisati sve postojeće objekte i stanje u kome se nalaze, a onda dopustiti stručnjacima iz različitih područja da naprave valorizaciju tih objekata. Kako bi se odredilo što napraviti sa zgradama i drugim industrijskim objektima, odnosno da li ih uvrstiti na listu spomenika kulture i zaštititi, restaurirati, rekonstruirati i dati im novu namjenu ili ih jednostavno srušiti, potrebno je razmotriti nekoliko faktora:

- Mjesto koje zgrade zauzima u strukturi grada, sistemu prometnih veza i urbanističkom planu danas i ubuduće.

- Povijesna i arhitektonska vrijednost gdje se utvrđuje jedinstvenost i autentičnost građevine, povijesni značaj i postojanje originalne opreme
- Ekonomska vrijednost građevine, stanje, sigurnost konstrukcije i eventualna zagađenost zemljišta (Velbabović, 2016).

1.4. Problemi s industrijskim nasljeđem

Kada govorimo o samoj revitalizaciji nasljeđa, u ovom slučaju industrijskog, jasno je da je to iznimno složen proces. Prepreka koje se javljaju tijekom postavljanja same ideje je mnogo – od urbanističkih, arhitektonskih, kulturnih, pa sve do dijela kada gotov proizvod treba plasirati i voditi, odnosno do marketinga. Vodeći ljudi ovih oblasti suočavaju se s nizom problema i zakonskih regulativa kako bi od devastiranih industrijskih kompleksa bilo koje tadašnje namjene, valorizirali i dali novu namjenu istom.

Među prvim preduvjetima za odabir bilo kog objekta je njegova lokacija. Dostupnost budućeg sadržaja namijenjenog za valorizaciju, njegovu ponovnu uporabu u druge svrhe je jako bitna, kako za potrebe građanstva na nivou grada i države, tako i za ona šira područja kao što područje turizma ili kulture koji je plasiraju kao proizvod za inozemno tržište. Pod dostupnošću smatra se izgrađena infrastruktura, uređena prometna infrastruktura kao i lakoća dolaska do samog objekta (Lane et al. 2013).

Kao i danas, nekada su se industrijske zone nalazile van urbanih gradskih jezgra i u nedovoljno razvijenim regijama. Samim tim nedovoljno razvijena prometna infrastruktura može predstavljati problem za inozemne turiste (Velbabović, 2013). Svi ti preduvjeti, ako je objekt iznimno važan i njegova ponovna obnova i uporaba predstavljaju kulturno dobro za zajednicu mogu se unaprijediti i poboljšati u suradnji s različitim institucijama. Suradnja više institucija na stvaranju turističkog proizvoda je bitna, jer svako pojedinačno ostvaruje profit na određenim segmentima, što je često za cilj svakog projekta, iako bi naglasak trebalo staviti na nasljeđe i očuvanje baštine bilo industrijske ili neke druge. Često se javlja i nerazumijevanje lokalne samouprave koja nije upoznata dovoljno s pojmom valorizacije

i njenim krajnjim ciljem. Jedan od vodećih problema kada govorimo o gradskim sredinama je pozicija objekta gdje je zemljište ili sam objekt vrijedan, gdje dolazi do komercijalizacije kulturnog dobra, te se ono prodaje od strane vlasnika bilo da je to grad, država ili fizičko lice. Tu nastaje problem kada je sredstava za revitalizaciju malo, a gdje određeni subjekti raspolažu većim sredstvima, te zauzimaju pravo otkupa i mijenjaju namjenu objekta u svrhu koja je njima isplativija. Kod ovog problema možemo naglasiti da je država u velikoj obavezi da barem prepozna i zaštiti dobra kojima raspolaže. Financijski doprinos se može ostvariti i na ovom polju, možda manji, ali kulturološki značaj je mnogo veći. U našoj zemlji se još uvijek nije shvatio potencijal turizma kao ključa za zaštitu našeg kulturnog blaga. Tako je i s industrijskom baštinom. Kroz turizam omogućujemo uvoz stranog kapitala u većoj mjeri i time osiguravamo određena sredstva za konzervaciju, obnovu i kompletno očuvanje kulturno povijesnih spomenika. Kao što smo naveli glavni čimbenik je suradnja institucija s realizatorima projekta. Nedovoljna informiranost i znanje, različiti interesi, neusuglašenost vladajuće strukture kao i dominantna politika ostvarenja financijske koristi stvaraju disbalans između osobnog i javnog interesa (Zicler, 2014). Kao država koja nema određene resore ili utemeljene politike ka revitalizaciji i valorizaciji industrijske baštine, često akteri ovih ideja i radova su volonteri, različite grupe građana kojima se priključuju stručni suradnici kako bi idejni projekt izgledao što vjerodostojnije. Politika razvoja često ne uvažava ovaj vid suradnje, te se time gube objekti od nacionalnog značaja (Ibid). Uslijed tranzicije i privatizacije kroz koju je prošla Hrvatska kao i ostale države bivše Jugoslavije formirali su se nejasni oblici vlasti i ovlasti na određenim objektima i zemljištima. Razlog tome je otežana okolnost za najam, uporabu i promjenu ovih objekata. Kada je riječ o susjednoj državi prilikom pisanja knjige i detaljnijim istraživanjem, autori su došli do zaključka da lokalne samouprave nisu upoznate čime raspolažu, ne samo kada je riječ o objektima industrijskog karaktera. To nam pokazuje nedovoljnu povezanost ministarstva, lokalnih samouprava kao i ne postojanje regulativa i zakona koje bi ubrzale proces revitalizacije i valorizacije industrijske baštine. Jedan od problema koji navode više autora je narušavanje izvornog oblika zgrade ili kompleksa za potrebe galerija, muzeja ili bilo kojih drugih kulturnih potreba predviđenih za spomenuti objekt. Izvornost i autentičnost samog objekta je ključ u predstavljanju samog povijesnog dijela objekta, pa tek onda davanje namjene istom (Postekkis, 2010) Mnogi primjeri se

navode u stručnoj literaturi kao negativni proces revitalizacije gdje je objekt potpuno gubio svoju autentičnost, pa čak i prestao da ima veze s prvobitnim vanjskim izgledom uz opravdanje investitora da predstavljaju industrijski stil gradnje pri čemu prvobitne arhitektonske specifičnosti određenog objekta ne postoje. Ekologija kao ključni segment održivosti ne samo turizma već i drugih industrijskih grana mora se implementirati i u revitalizaciju industrijskog nasljeđa. To se upravo odnosi na industrijske zone koje su zbog svoje pređašnje djelatnosti ugrozile kvalitetu zemljišta ili okoliša. Sanacija samo tih dijelova može iziskivati velika novčana sredstva, stoga se ne smije zanemariti takva stavka u budžetu samog projekta. Pored toga samo stanje objekta određuje visinu troškova. Propadanje krova, izloženost vanjskim utjecajima na unutarnji dio objekta, zastarjelost mašina i oruđa i njihovo trenutno stanje poprilično mogu dovesti do rizika od neizvodljivosti idejnog projekta (Vučković, 2013)

Tom prilikom suradnja arhitekata, povjesničara, građevinara i ekologa je neophodna, kako bi se na što bezbolniji način, financijske prirode, došlo do konkretnijeg rješenja. Neinformiranost javnosti jednako je bitna kao i nezainteresiranost lokalnih samouprava i vlada za ovakav vid kulturne "intervencije" prema industrijskom naslijeđu. Kako smo navodili na početku da u projektima sudjeluju volonteri i grupe građana, bez velike potpore lokalne samouprave i medija, cijeli posao je obavljen velom tajnosti. Ovo treba biti jedna od krucijalnih promjena gdje bi građanstvo uz pomoć gradskih uprava trebalo maksimalno uključiti i upoznati za vrijednostima koje ih okružuju kao i njihovom potencijalu.

2. INDUSTRIJSKA BAŠTINA U KONTEKSTU KULTURNE EKONOMIJE

2.1. Pojam i značenje

Kulturna ekonomija kao oblast svrstava se u granu ekonomije, a njeno primarno djelovanje je proučavanje odnosa kulture usmjereno ka ekonomskim ishodima. "Kultura" kao takva ovdje je definirana zajedničkim preferencijama i uvjerenjima određenih skupina. Sva pitanja usmjerena su ka tome da li i u kojoj mjeri kultura ima utjecaj na ekonomski rezultat (Tabellini, 2008). Kako bi lakše definirali njezin odnos koristit ćemo se definicijom Davida Throsbyja "Kulturna ekonomija može se definirati kao skup aktivnosti komercijalno iskorištavajući umjetničke, estetske i semiotičke kreativnost" (Throsby, 2001), gdje on samu kulturnu ekonomiju smatra skupom industrije koja proizvode dobra i usluge na svim kulturnim poljima.

2.2. Značaj kulturne ekonomije

Kultura kao pojam sve više postaje proizvod sa stopom rasta i ujedno omogućava formiranja novih radnih mjesta kao i gospodarski rast. Kada govorimo o gospodarskom rastu, on nije usmjeren samo na nacionalni, već gospodarski rast orijentiran je i na regionalni i lokalni nivo. U brojevima govoreći, s ne toliko svježim podatkom on čini 2.6% europskog bruto domaćeg proizvoda (KEA, 2006). Kako je udio kulture i njenog privređivanja mali, određene države odlučile su se da pokažu svoj ekonomski udio kulture u svom bruto domaćem proizvodu. Tako na primjer u Francuskoj on predstavlja brojku od 2.8%, dok Ujedinjeno Kraljevstvo ima raspon od 3.3 – 5.8% (Gordon & Beilby-Orrin, 2006).

Kao što smo naveli, kulturna ekonomija pokazuje veliki porast u stvaranju i povećanju radnih mjesta u industrijskim zemljama, posebice u njihovim metropolama.

2.3. Turizam kao poveznica između kulture i ekonomije

Turizam danas predstavlja poveznicu između kulture i ekonomije. On je postao važan čimbenik kada je riječ o očuvanju i samom upravljanju kulturnom baštinom. Turizam se smatra gospodarskom djelatnošću koja ujedno može i obogatiti, ali također i naštetiti kulturnoj baštini. Iz ovog zaključujemo da on može imati pozitivne i negativne učinke na samu baštinu. U daljem tekstu bavit ćemo se onim pozitivnim aspektima koji utječu na razvoj kulture i očuvanje i vođenje kulturne baštine kao i na ekonomski aspekt, odnosno privređivanju od kulture. Kultura se sve više prepoznaje kao gospodarski pokretač država. Studija OECD-a o ekonomskom značaju same kulture pokazala je da nekoliko glavnih ekonomskih vrijednosti kulturnih industrija iznosi između 3% i 6% ukupne ekonomije (OECD, 2008). Široko rasprostranjene kulturne, ekonomske i socijalne koristi vode politici promicanja povezivanja kulture i ekonomije turizmom na kontinentalnoj, nacionalnoj i regionalnoj razini. Njegov utjecaj možemo sagledati kroz tri različita područja: okolišnom, socio-kulturnom i gospodarskom (Robinson, 1999). Putovanje omogućuje turistima i domaćinima da cijene kulturnu različitost kao i temeljne kulturne veze. U Kanadi i Australiji turizam i kultura povezani su s razvitkom ekonomskih prilika za domorodačke narode. U Latinskoj Americi, Aziji i Africi kulturni turizam često se smatra sredstvom za povećanje lokalnih dohodaka ali i za očuvanje same baštine (Richards, 2007).

Turizam bi ovdje predstavljao komercijalizaciju kulturnog dobra od koga kasnije nastaju vidljivi ekonomski pokazatelji, ako se vodimo definicijom da je komercijalizacija uvođenje metoda u poslovanje i prilagođavanje uvjetima dobre prodaje. To naravno ne znači da možemo naljepiti cijenu na pulsku Arenu, kaštel ili Slavoluk Sergejevaca. Neopipljivi dio kulture kao što su običaji, način života, legende i priče koje su domicilu neke destinacije svakodnevice, turizam konvertira to u proizvod i plasira ga na tržište od kojeg kasnije ubire prihod. Kod materijalne kulturne baštine proces je malo drugačiji, ali turizam i njega uzima kao temelje promidžbe destinacije i upotpunjavanja svoje ponude. Ostvarenim prihodima od kulture preko turizma garantira se očuvanje kulturno povijesnih

spomenika, očuvanje nematerijalnog kulturnog nasljedna, dok se ujedno sve tri spomenute grane razvijaju i opstaju.

2.4. Industrijska kulturna baština u europskim kulturnim strategijama i politikama

Vlade europskih država pedesetih godina 20. stoljeća počele su prepoznavati značaj industrijskog nasljeđa i stavljaju ga pod zaštitu države, što je kulminiralo u posljednja tri desetljeća. Neka mjesta su obnavljana i otvarana za posjetitelje, dok su druga dobivala novu namjenu. S padom komunizma, u priču su ušle države koje su imale manje volje i još manje sredstava da sačuvaju ostatke svoje industrijske prošlosti pa su oni često propadali.

Europska administracija tako stoji iza serije akata i izvještaja koji se tiču kulturnog nasljeđa. Jedan od njih je i izvještaj "Mapiranje akcija za kulturno nasljeđe u politici, programima i aktivnostima" EK iz 2014, Rezolucija 1924 o industrijskom nasljeđu Europe Savjeta Europe u 2013, kao i financiranje mnogobrojnih projekata o ovom pitanju (ERIH, ReSource, SHIFT-X, Second Chance...),

"Kulturna baština značajna je snaga za Europu 21. stoljeća. Ne samo da je u srcu onoga što znači biti Europljanin, već je vlade i građani otkrivaju kao sredstvo za poboljšanje ekonomskog učinka, života ljudi i životnog okruženja", kaže se u izvještaju Ekspertske grupe za kulturnu baštinu koju je EU 2014. ustanovila kao dio programa Obzor 2020 (Horizont 2020, 2015.).

Dok je godinama smatrano luksuzom i teretom u koji se ulažu javna sredstva, odnos prema kulturnom nasljeđu se posljednjih desetljeća promijenio. Ekspertska grupa je zaključila da i skromna ulaganja u kulturno nasljeđe mogu donesti značajne dividende, jer ono sve više daje pozitivan doprinos europskom BDP-u, ne samo u turizmu, već i generalno, jer donosi nova radna mjesta u raznim tradicionalnim i novim industrijama (recimo: građevinarstvu, gdje veliki broj radnika radi na obnavljanju povijesnih zgrada). Zato je jedan od glavnih ciljeva Unije očuvanje artefakta prošlosti – ne samo spomenika i

umjetničkih djela, već i nematerijalne baštine od filma, kazališta, muzike i plesa do ekosistema i krajolika.

Iako kultura isprva nije igrala značajnu ulogu u europskom projektu zajedništva koji se oslanjao na ideju o ekonomskom prosperitetu, vremenom se pokazala kao najsigurnije polje na kome više nigdje ima smisla moto "Ujedinjeni u različitosti" i gdje se njeguje "europski identitet" koji će biti sastavni dio običnih života. Države članice same odlučuju o svojoj kulturnoj politici. U članu 167. Ugovora o funkcioniranju EU navodi se da je interes EU u kulturnoj razmjeni i suradnji među članicama.

Europska komisija i visoka predstavnica Federika Mogherini donijeli su 2016. Strategiju za međunarodne kulturne odnose od koje se očekuje da će od Europe napraviti jačeg aktera na globalnoj sceni i promovirati vrijednosti za koje se EU zalaže (poštivanje ljudska prava, jednakost spolova, sloboda govora, kulturna i jezična raznolikost).

Najnoviji akcijski plan donesen je 2018. i nazvan Strategija za europsku baštinu za 21. stoljeće. Ona vuče korijene iz Europske kulturne konvencije potpisane u Parizu 1954. godine, čiji je cilj bio razvijanje međusobnog razumijevanja među narodima i poštivanje njihovih kulturnih različitosti kako bi se očuvala europska kultura. Europska komisija i druge institucije zajednice od tada rade na oblikovanju politike svih država prema materijalnoj i nematerijalnoj baštini. Deset godina poslije pariške konvencije usvojena je i venecijanska koja se tiče konzervacije i obnavljanja spomenika, a 2005. u Farou u Portugalu EK je donijela Nacrt konvencije o vrijednosti kulturnog nasljeđa za društvo kojim se države slažu da štite kulturno nasljeđe i prava građana da imaju pristup i učešće u toj baštini, koju je do danas potpisalo 11 država (među njima je i Hrvatska).

Kulturno nasljeđe predstavlja nezamjenljivo i zajedničko dobro, ali mu često prijete klimatski uvjeti, mogućnost nesreća, zanemarivanje, propadanje i neulaganje u njegovo očuvanje, te je neophodna strategija i konsenzus svih činilaca u društvu kako bi se ono zaštitilo.

3. PROJEKT EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE (EPK)

Europska prijestolnica kulture (EPK) najpoznatiji je, najprepoznatljiviji i najprestižniji program u kulturnoj inicijativi EU. EPK se može smatrati jednim od najfleksibilnijih od svih koje financira i kojima koordinira EU – jer iako postoje smjernice za aplikante, nema striktnih kriterija koji se moraju poštivati (Nemeth, 2015). Gradovi generalno moraju ispuniti samo dva eksplicitna kriterija: "Europsku dimenziju" i "Grad i građani", kako je to definirano u članu 4 Odluke 1622/2006/EC (Ibid).

3.1. Povijest projekta EPK

Zamišljen kao sredstvo za spajanje građana tadašnje Europske ekonomske zajednice, program Europska kulturna prijestolnica nastao je 1985. godine kao Europski grad kulture (European City of Culture) na inicijativu grčke ministrice kulture, glumice Meline Mercouri. Kako je do tada kulturna suradnja među europskim državama bila mala, iskorišten je član 165 Sporazuma o funkcioniranju EU koji je davao Uniji mandat da "doprinosi cvjetanju kultura u državama-članicama, uz poštivanje njihove nacionalne i regionalne različitosti dok se istovremeno u prvi plan stavlja njihovo zajedničko kulturno nasljeđe" (TFEU, 1957).

Prva kulturna prijestolnica bila je Atena, a od 2000. godine biraju se po dva, pa i tri grada godišnje. Od 1999. manifestacija nosi današnji naziv EPK, a prvi je ovu titulu ponio Cork u Irskoj. Jedan grad godišnje može biti i iz države koja je kandidat za članstvo u EU. Pravo da se prijavi ima svaki grad na kontinentu tako što će predstaviti kulturni program izrazito europske orijentacije. Do sada je u ovom projektu sudjelovalo više od 50 gradova.

Prema odluci Europskog Parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o uspostavljanju inicijative Unije za Europske prijestolnice kulture u razdoblju od 2020. do 2033, opći ciljevi inicijative su:

- a. očuvanje i promicanje raznolikosti kultura u Europi i naglašavanje

njihovih zajedničkih značajki te povećanje osjećaja građana da pripadaju zajedničkom kulturnom prostoru;

b. poticanje kulturnog doprinosa dugoročnom razvoju gradova u skladu s njihovim strategijama i prioritetima.

Posebni ciljevi inicijative su:

a. poboljšanje opsega, raznolikosti i europske dimenzije kulturne ponude u gradovima, uključujući i putem transnacionalne suradnje;

b. širenje pristupa i sudjelovanja u kulturi;

c. jačanje kapaciteta te kulturnog sektora i njegovih veza s drugim sektorima;

d. povećanje međunarodnog profila gradova pomoću kulture (Europski parlament i Vijeće, 2014).

Titula EPK donosi istinsku i trajnu korist koja se ogleda u sljedećim stavkama, iako nije ograničena samo na njih:

- izgradnja osjećaja zajedništva – građani odabranih gradova uzimaju učešće u programima i tako se osjećaju dijelom zajednice. Jedan od pozitivnih primjera je učešće Roma iz naselja Stolpinovo u programu u bugarskom gradu Plovdiv 2019.

- oživljavanje gradova

- stvaranje europskih veza – međunarodni umjetnici rado se odazivaju pozivima da sudjeluju na manifestacijama povezanim s EPK, pa je tako u Aarhusu u Danskoj učešće uzelo 1.200 stranih umjetnika.

- stimuliranje ekonomske aktivnosti (European Commission, ECOC Factsheet 2020).

3.1.1. Materijalni aspekt projekta

Grad koji je domaćin dobiva značajna sredstva iz EU kako bi valorizirao svoje kulturno nasljeđe i pretvorio ga u trajan turistički proizvod. U njemu se održava serija kulturnih

dogadaja, kao što su koncerti, izložbe, kazališne predstave i razni performansi u kojima sudjeluju nacionalni i lokalni umjetnici, uz gostovanje inozemnih. Za ovu priliku se obnavljaju postojeći javni prostori ili grade novi, što otvara nova radna mjesta i donosi sigurnu zaradu građevinskim radnicima koji rade na projektima. Tako je Marseille-Provence dobio novi Muzej europskih i mediteranskih civilizacija. Odabrani grad postaje vidljiva točka na mapi Europe. Događaji koji se ovdje odvijaju privlače posjetitelje iz zemlje i svijeta, što utječe povoljno ne samo na kulturu i imidž grada, već i na turizam i gospodarstvo uopće. Posljednjih desetljeća kulturni turizam je u ekspanziji i ima odlučujuću ulogu ne samo u razvoju umjetnosti i drugih kreativnih djelatnosti, već i u promoviranju i zaštiti materijalne i nematerijalne baštine (Urošević & Afric Rakitovac, 2013: 204). Analize pokazuju da je u periodu od 1995. do 2003. broj noćenja u nekom gradu skočio prosječno za 12% u godini kada je bio EPK i smanjena gotovo 4% odmah u narednoj godini (Steiner et al. 2014). Projekt se financira iz europskih fondova, nacionalnih izdvajanja, sponzorskih ugovora i zarade na samim manifestacijama. Europska komisija iz fonda Kreativna Europa izdvaja nagradu od 1,5 milijuna eura u ove svrhe. Novac se može dobiti i iz strukturnih i transnacionalnih fondova EU.

Budžet koji se izdvaja za EPK kao najambiciozniji projekt kulturne suradnje u EU je neusporedivo veći nego za druge događaje (European Commission, 2019). Istraživanje "Europski gradovi i prijestolnice kulture" (Palmer, 2004) uključilo je širok spektar događaja, a najistaknutiji sektori bili su oni koji su privlačili najveće mase: kazalište, vizualne umjetnosti, muzika, ulične parade i drugi događaji na otvorenom, naslijeđe i povijest, kao i arhitektura. Godišnje se u prosjeku u okviru programa EPK održi po 500 manifestacija u datom gradu.

Novac prikupljen za program ulaže se u obnavljanje infrastrukture, popravak puteva, obnavljanje građevina i zapuštenih dijelova gradova – uglavnom svega što je povezano sa kulturom i turizmom. Ovako zahtjevni projekti ne mogu se izvršiti samo novcem dobivenim od EU, za koji se procjenjuje da iznosi samo 1,8% potrebnog budžeta. Najveća sredstva izdvajaju lokalne i nacionalne vlasti (77,5%), kao i mnogobrojni sponzori 13% (Ibid.). Budžet za kulturne programe razlikuje se od grada do grada, pa je tako u Reykjaviku dato 5,48 milijuna eura, a u Lillu 58,6 milijuna eura. Grad Wrocław u Poljskoj je 2016. prikupio nevjerojatnih 615 milijuna eura investicija. Prosjek je 26,5 milijuna za sve

namjene. Bologna i Avignon su u infrastrukturu uložili deset milijuna, a Copenhagen 220 milijuna (Steiner et al. 2014).

Prema podacima Europske komisije, na svaki euro javnog novca koji je investiran u belgijski grad Mons vratilo se između 5,5 i šest eura lokalnoj ekonomiji. Također, grad Leeuwarden u Nizozemskoj posjetilo je 2018. rekordnih 5,8 milijuna turista (European Commission, 2016).

Ipak, Steiner, Frey i Hotz u studiji koju su objavili 2014. navode da projekt EPK u toku svog trajanja ima negativan utjecaj na raspoloženje lokalnog stanovništva, najvjerojatnije zbog visokog nivoa javnih troškova, gužve i poskupljenja smještaja. Koeficijent zadovoljstva životom kod stanovnika EPK je bio -0,8 na skali od 1 do 4 (Ibid).

3.2. Budućnost projekta EPK

Već smo ponavljali da je EPK vremenom postao najvidljiviji i najznačajniji projekt EU, a njegova uloga u budućnosti je samo obećavala. Ipak, pandemija oboljenja Covid-19 stavila je pod znak pitanja cjelokupnu stvarnost koju smo poznavali, a naročito velike kulturne projekte. Budući da je riječ o manifestaciji koja podrazumijeva masovnost u svim segmentima, velika je nedoumica kako je uskladiti s novom erom zahtijevanog socijalnog (fizičkog) distanciranja.

Prijedlog Europske komisije od 18. kolovoza 2020. da se Rijeci i Galwayu i Irskoj omogući zadržavanje titule do 30. travnja 2021. kako bi uspjela da provede zamišljeni program u djelo, te da se Novom Sadu dopusti da titulu premjesti za godinu dana kasnije, a Temišvaru i Elefsini na 2023. godinu (European Commission, 2020) pokazuje europsku riješenost da projekt EPK opstane i da se sačuva ideja o Europi kao jedinstvenom kulturnom prostoru.

Također, projekt EPK postao je veoma jak brend koji od gradova sudionika zahtjeva da izvuku najviše iz svoje godine. Oni praktično dolaze u privilegiranu situaciju da zahvaljujući takvom megadogađaju dobivaju ne samo europsku i nacionalnu financijsku

podršku, već i nove vidove umrežavanja i povezivanja među gradovima s istom titulom, ali i učešće građanstva u inicijativi (Nemeth, 2015).

Umjetnički rukovodilac programa Fondacije "Novi Sad 2021" Lazar Jovanov potvrđuje u razgovoru vođenom za potrebe ovog rada da, kada dobijete EPK, "faktički dobivate kulturni brend kojim se pozicionirate na europskoj kulturnoj mapi. Od njega imate koristi, postajete i turistički brend. Svakako dobijete mrežu partnera u europskoj kulturnoj porodici".

On podsjeća da je 2016. samo 13% kulturnih organizacija u Novom Sadu surađivalo s međunarodnim partnerima, a da se taj postotak drastično povećao od kad se dobila titula EPK i pristupilo europskim fondovima (Jovanov, intervju 2020).

Povezanost gradova koji nose ovu titulu je dodatna dobit ovog projekta. Jovanov tako ističe odličnu suradnju Novog Sada s Rijekom i Temišvarom do pandemije.

"Kultura nikad nije stajala. Dolazilo je do trenutaka prekida suradnje, ali kulturni prostor postoji. Uz to, mreža Europske prijestolnice kulture ipak je jedna nadnacionalna mreža i ono što je dobro kod EPK je da nema kompetitivnosti, program nije takmičarskog duha. Stvaraju se nove socijalne kulturne mreže, u kojima ne sudjeluju samo oni koji su dobili titule, nego i oni koji su bili samo prijavljeni. Mi smo imali dobre odnose s gradom Osijekom s kojima smo nastavili odlično suradnju. To su dodatni pozitivni aspekti koje donosi projekt EPK", ističe Jovanov u razgovoru.

4. VALORIZACIJA INDUSTRIJSKE BAŠTINE U RIJECI

Rijeka se može slobodno istaknuti kao grad revolucija i promjena. Njenu burnu povijest ispisali su mnogi osvajači, monarhije i različite nacije koje i dan danas naseljavaju njeno područje. To pokazuje da danas u gradu Rijeci žive čak 22 nacionalne manjine s 12 različitih vjerskih zajednica (Grad Rijeka, 2020). To je i jedan od razloga ovogodišnjeg programskog koncepta grada Rijeke kao Europske prijestolnice kulture.

Zato nije slučajno da je glavni slogan programa za Rijeku bio "Luka različitosti", dok su priključne teme voda, rad i migracije. Voda predstavlja sam grad, grad koji je s jedne strane okružen morem, dok s kopna obiluje slatkovodnim izvorima. "Grad koji teče" (Program Rijeka 2020 – EPK, 2019). S druge strane forma vode obuhvaća i ekološko pitanje, kako sačuvati tu vodu, kako sačuvati prirodno okruženje u kojem se nalazi. Kao industrijski grad, Rijeka je htjela da prikaže i nove tehnologije koje pomažu sadašnjem radu industrije, njegovu ekološku učinkovitost i korisnost. Razlike između ljudskog rada i umjetne inteligencije. Rijeka je grad dolazaka i odlazaka, kroz svoju povijest bila i ostala prekretnica ljudi, kultura i običaja. Sinonim za prihvatljivost i međusobnu kulturološku interakciju. Rijeka kao grad tolerancije.

4.1. Kulturna baština Rijeke u kontekstu projekta EPK

U svom povijesnom razvitku Rijeka je strateški bila iznimno važna od perioda vladavine Rimskog carstva, pa sve do Austro-ugarske monarhije, Francuske, Kraljevine Italije, Kraljevine Jugoslavije, socijalističke Jugoslavije pa sve do danas, do neovisnosti Republike Hrvatske. Rijeka u svojoj povijesti bilježi i svoju vlastitu neovisnost. Jačanje mađarske uprave i same Habsburške Monarhije koja je na Rijeku gledala kao pomorski izlaz u svijet dovodi do razvitka industrije i pomorstva u gradu, koji je i do tada bio strateški bitna luka različitih namjena, tako da formiranjem socijalističke Jugoslavije, Rijeka dobiva status glavne luke poslijeratne države. Desetljećima nakon toga Rijeka gubi određeni dio industrije koja ostaje napuštena i neiskorištena.

4.1.1. Industrijska baština

Grad Rijeka bila je kolijevka industrije ovih prostora, da sada, nakon svih ovih godina broji više od 50 spomenika industrijske baštine. Ovaj broj govori o njenoj industrijskoj razvijenosti tijekom stoljeća, ali i gubitak istih. Svoju lučku neovisnost uz Trst, Rijeka je stekla davne 1719. godine što je ujedno i omogućilo slobodnu trgovinu, razvoj industrije i pomorstva (Dubrović, 2006). Rijeka je imala spalionice smeća izgrađene još 1905 godine, te pored toga izrađenu prometnu infrastrukturu kao što je Željeznički kolodvor iz 1891. ili glavni lukobran sagrađen 1884. godine. Tu su i Tvornica konopa osnovana (1764), Tvornica papira (1821), Tvornica kemijskih proizvoda (1847), Tvornica rasvjetnog plina (1852), te Tvornica torpeda iz 1875. iz koje je i testiran i ispaljen prvi torpedo. Rijeka je i među prvima imala skladištenje nafte, pa je Rafinerija nafte izgrađena 1882. Brodogradnja je činila veliki dio riječke industrije, stoga su nicala brojna brodogradilišta na riječkoj obali. Neki od njih su Brodogradilište Howaldt & Co (1894), Brodogradilište Lazarus (1900), Brodogradilište Danubius (1905). Građene su i električne centrale, lučka skladišta, termoelektrane još davne 1907 godine. Ovo je iziskivalo veliki broj radnika, stoga je Rijeka imala i svoja radnička naselja poput Whiteheadova izrađenog 1884. ili Romsina izgrađenog nešto kasnije.

4.2. Revitalizacija industrijske baštine u Rijeci

Obnovu industrijske baštine grad Rijeka je otpočeo ranije, s manjim infrastrukturnim projektima. Dobivanje titule Europske prijestolnice kulture 2020 potaklo je Rijeku da osigura sredstva i ljudstvo kako bi se riječka industrijska baština valorizirala u kraćem roku, što je ujedno i sprčilo njeno daljnje propadanje.

Direktorica tvrtke "Rijeka 2020" Irena Kregar Šegota u intervjuu vođenom za potrebe ovog rada kaže da se industrijskoj baštini posvećivala posebna pažnja, što se može i vidjeti kroz obnovu i valorizaciju objekata nekadašnje industrijske namjene. Prema njenim riječima, trenutačno se radi na nekoliko velikih projekata valorizacije industrijske baštine, koji se privode kraju ili su pak i gotovi. Napominje da samo industrijski kvart "Benčić" uključuje 27.000 kvadratnih metara industrijskog prostora koji je prenamijenjen u svrhu kulturnog prostora. U sklopu kompleksa "Benčić", neizostavan je prostor pod nazivom "Dječja kuća" s čijom obnovom je započeto 2019. godine, a koji će imati za cilj rad s djecom i roditeljima koji će u njoj provoditi vrijeme, te u područjima rada i temama kojima će se djeca u njoj moći baviti. Također, u sklopu projekta "Revitalizacija kompleksa Benčić – Cigleni i T-objekt" uselit će se i gradska knjižnica na površini od 5.800 kvadratnih metara (Kregar Šegota, intervju, 2020).

Hala "Export drva" čija je površina 5.400 kvadratnih metara sada je namijenjena za sve građane i goste koji mogu uživati u različitim izložbama, festivalima i koncertima unutar iste, dok će "Grobnička riva" koja se nalazi uz samu halu "Exportdrva" izgubiti trenutačnu funkciju parkinga i u narednih godinu dana postati mesto okupljanja na kojoj će se odvijati različite kulturne manifestacije.

Brod Galeb je rješenja Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske 10. listopada 2006. godine proglašen kulturnim dobrom. Obnova broda "Galeb" započeta je 2019. godine, a projekt uključuje obnovu i rekonstrukciju broda koji će imati kulturnu namjenu za stalni muzejski postav, kao i kino, prostor za kreativne radionice. Pored toga, Brod Galeb imat će i komercijalnu namjenu, te će obuhvaćati i smještajni i ugostiteljski dio koji će se davati u koncesiju. Kako se navodi projektom brod je predviđen da ostane privezan u riječkoj luci. I Irena Kregar Šegota potvrđuje u razgovoru da će se brod "Galeb" revitalizirati sljedeće godine i postati muzej na vodi, te će od naredne godine biti usidren u riječkoj luci.

4.3. EPK i pandemija koronavirusa

Spektakularnom ceremonijom otvaranja prvog veljače 2020. Rijeka je službeno postala Europska prijestolnica kulture. Pored spektakularnog otvorenja, pred više od 35.000 posjetitelja i 235 akreditiranih novinara, na preko 30 lokacija odvijalo se oko 70 različitih kulturnih programa naredna tri dana od otvorenja. Ne dugo nakon toga, Rijeku, kao i ostatak svijeta pogađa pandemija Covid-19 koja je proglašena 11. ožujka 2020. godine od strane Svjetske zdravstvene organizacije (SZO). Rijeka se našla u nezavidnom položaju, te je cjelokupni predviđeni program, pripreman pune četiri godine morala promijeniti u nezahvalno kratkom roku. Direktorica tvrtke "Rijeka 2020" kaže da su organizatori bili prisiljeni da fizički zaustave odvijanje programa. Ne samo da je bio spriječen dolazak inozemnih umjetnika, već i publike, a promijenjeni su bili i gradski i nacionalni proračuni, što je zadalo jako veliki financijski udarac čitavom projektu. Istovremeno, njen tim je činio sve da se sprovode mjere zaštite koje je propisala SZO, od dezinfekcije do zaštite na radu djelatnika i zaštite publike (Kregar Šegota, intervju 2020).

I pored svih poteškoća, direktorica Kregar Šegota procjenjuje da će Rijeka uspjeti realizirati 70% programa. Budući da je razgovor s njim vođen prije prijedloga Europske komisije da se Rijeci trajanje programa produži do travnja 2021. taj postotak će svakako biti mnogo veći.

4.3.1. Izmjene u programu

Pandemija je dala jedan novi kontekst u očitavanju programa, a pred organizatore su stavljeni neki novi produkcijski zahtjevi, kaže Irena Kregar Šegota u intervjuu i podsjeća da je, za početak, većina programa morala biti premještena u vanjski prostor. Uz to, kako navodi, moralo se i pridržavati mjera socijalnog distanciranja, što znači da se nije mogao sprovesti program predviđen za 10.000 ljudi. Umjesto toga, napravljeni su programi za po 300 posjetitelja. Moralo se odustati i od programa koji su zahtijevali prisutnost inozemnih sudionika.

Sve što je pripremano i u što se ulagalo i plaćalo četiri godine, moralo je biti promijenjeno za nekoliko mjeseci.

Osim programskih prilagođavanja, prolazilo se i kroz druge transformacije. I tvrtka "Rijeka 2020" morala se reorganizirati, pa tim od 70 ljudi sada broji 20, a budžet je smanjen za oko 40% (Kregar Šegota, intervju 2020).

4.3.2. Realizacija projekta

I pored problema, cijelog ljeta se odvijao iznimno bogat glazbeno-scenski program na riječkim ulicama, trgovima i u prostoru "Exportdrva", a određeni segmenti iz prvobitnog projekta prebačeni na audiovizualni doživljaj. Od kolovoza se, najavljuje za ovo istraživanje direktorica Kregar Šegota, otvaraju dvije velike izložbe u "Exportdrvu" i četiri manje. Na njima će biti predstavljeni radovi inozemnih umjetnika, iako sami autori neće moći doći na otvaranje. Također se u listopadu otvara velika izložba Baltazar grad posvećena profesoru Baltazaru, liku iz animiranog filma "Profesor Baltazar". Nakon toga će u Muzeju moderne suvremene umjetnosti biti otvorena velika izložba posvećena devedesetim godinama prošlog stoljeća. Nije odgođen ni nastup operne zvijezde Karite Mattile u "Zajcu".

4.4. Preporuke Riječana

Kao prvi grad u povijesti, pored Galwaya u Irskoj, koji je organizirao tako grandioznu manifestaciju u pandemiji jednog nepoznatog virusa, riječka iskustva biće dragocjena za gradove koji tek trebaju ponijesti titulu, ali i sve koji pokušavaju očuvati kulturni život u izvanrednim okolnostima.

Irena Kregar Šegota u razgovoru ističe da je dijalog s lokalnom zajednicom od vitalnog značaja, kao i da treba dobro urediti komunikacijsku i marketinšku strategiju.

"Ipak, najvažniji savjet koji imam je da se ne ulazi u megalomanske planove i visoka očekivanja. jer jedno je ono što se napiše u aplikaciji, to je doslovce sanjarenje na papiru, a u realnosti je sve potpuno drugačije. Tu treba naći jedan dobar balans. Treba sanjati, naravno – ta to je i ono što nas je dovelo do ove titule, ali ipak treba biti i realan", zaključuje Kregar Šegota u intervjuu datom za potrebe ovog rada.

5. VALORIZACIJA INDUSTRIJSKE BAŠTINE U NOVOM SADU

Novi Sad je stekao status slobodnog kraljevskog grada 1748. godine u Austrougarskoj monarhiji, da bi u 19. stoljeću, osnivanjem Matice srpske, postao institucionalno sjedište srpske nacionalne kulture. Kada je kao dio države-kandidata za članstvo u EU 2016. aplicirao za titulu Europske prijestolnice kulture, koja se gradovima iz ove skupine dodjeljuje svake treće godine, naveo je promociju kulturne baštine – njenu zaštitu, kao i uključivanje građana u proces njene revitalizacije i aktivnog korištenja – kao jedan od šest strateških ciljeva i pravaca razvoja lokalne kulturne politike (EPK Novi Sad 2021, 2016). Gradu u kome živi 21. etnička zajednica titula je odobrena za 2021. godinu.

Programski koncept Novog Sada u okviru projekta EKP baziran je na sloganu "Za nove mostove" i sastoji se od četiri simbolička mosta koji predstavljaju vrijednosti koje se promoviraju: Sloboda, Duga, Nada i Ljubav. Svaki most ima dva programska luka, odnosno dvije tematske cjeline, tako da u čitavoj godini postoji ukupno osam tematskih cjelina baziranih na lokalnom identitetu i narativu, uz promoviranje konkretnih europskih vrijednosti poput ljudskih prava, multikulturalizma, interkulturalnog dijaloga, ekološke svijesti i mirovne politike (Novi Sad 2021 – programski koncept 2018-2022, 2017).

Novi Sad je razvio i model kulturnih stanica, koji ima za cilj decentralizaciju kulturnih sadržaja, razvoj publike i adaptaciju i aktiviranje različitih prostora širom grada. Model kulturnih stanica podrazumijeva tzv. "bottom up" pristup – odozdo prema gore – kako bi se građanima u zajednici i nezavisnoj kulturnoj sceni (umjetnicima i organizacijama u kulturi) omogućilo da dobiju platformu za rad i kreativno izražavanje. Od 2018. do danas aktivirano je pet kulturnih stanica – Eršeg, Svilara, Mlin, Rumenka i Bukovac (Jovanov, intervju 2020).

5.1. Kulturna baština Novog Sada u kontekstu projekta EPK

5.1.1. Monolitna baština

Novi Sad je svoje apliciranje za titulu EPK zasnovao na lokalnoj umjetničkoj sceni i monolitnoj baštini, prvenstveno fortifikacijskoj. Najznačajniji objekt ovog tipa je svakako Petrovaradinska tvrđava na obroncima Fruške gore.

Republika Srbija uložila je značajna sredstva za adaptaciju čuvene utvrde iz 18. stoljeća, poznatog i kao "Gibraltar na Dunavu", čija je izgradnja trajala punih 88 godina. Umjetnički direktor fondacije "Novi Sad 2021" Lazar Jovanov napominje u razgovoru da se trenutno radi na obnavljanju starog baroknog Gradića u Podgrađu tvrđave, gdje se najprije ulaže u obnovu fasada i krovova. On kaže da taj pothvat najprije nije ni stavljen u stratešku aplikaciju za EPK 2016, jer nisu bili sigurni da će ga uspjeti sprovesti u djelo. Međutim kada je dobivena titula, ističe, "onda je krenula i pozitivna lančana reakcija, pa su pristizala i sredstva" (Jovanov, intervju 2020).

5.1.2. Industrijska baština

Kao nekadašnji dio Austro-ugarske monarhije, Vojvodina ima dugu tradiciju razvoja industrije i samim tim postoji veliki broj industrijskih objekata, predjela i značajno nematerijalno nasljeđe kao posljedica takve prošlosti. Zakonodavstvo u Srbiji, međutim, ne prepoznaje takve objekte kao posebnu vrstu kulturnog dobra, već se oni mogu zakonski štiti kao neka od postojećih kategorija kulturnih dobara na osnovu nadležnog Zakona.

Industrijska baština nikada nije igrala ključnu ulogu u kulturnoj baštini Novog Sada, ali je u posljednjih desetak godina shvaćena vrijednost ovakvih objekata, pa se počela vršiti njihova valorizacija i revitalizacija.

Prema podacima Zavoda za zaštitu spomenika kulture Grada Novog Sada, na teritoriju grada nalaze se sljedeći objekti koji spadaju u industrijsku baštinu:

- **Svilara** – nekadašnja tvornica za bojenje svile;
- **Kineska četvrt** – kompleks bivše tvornice kablova "Petar Drapšin" na Limanu; dio kompleksa predstavlja i Češko skladište;

- **Šulcov mlin** – stari mlin izgrađen je 1919. godine, ali još uvijek nije pod zaštitom kao spomenik kulture. Mjesto je jedinstveno jer je u arhitektonskom smislu u veoma dobrom stanju i zgrada je u cijelosti očuvana.

- **Stara ranžirna stanica** – ovo mjesto je dio strategije kulturnog razvoja Novog Sada od 2010. godine, ali radovi na njemu tek trebaju početi. Ovdje bi trebali biti izgrađeni poslovni i kulturni objekti, kao i park. Jedan od prijedloga da mjesto postane muzej željeznice, jer je okretnica i dalje funkcionalna..

5.2. Revitalizacija industrijske baštine u Novom Sadu

Iako se s obnavljanjem industrijske baštine počelo 2010. godine, tek je s apliciranjem i dobivanjem titule EPK shvaćen njen pun potencijal. Fondacija "Novi Sad 2021" uvrstila je tako gotovo sve relikte industrijskog nasljeđa na teritoriju grada u lokacije na kojima će se održavati programi u okviru projekta EPK, zbog čega je započeto ili nastavljeno njihovo obnavljanje.

Prema riječima Jovanova, u ovom trenutku se sprovodi nekoliko velikih kapitalnih infrastrukturnih projekata koji podrazumijevaju adaptaciju i reinterpretaciju industrijskog kulturnog nasljeđa u gradu (Jovanov, intervju 2020).

Prva je revitalizirana stara tvornica svile koja je pretvorena 2018. u kulturnu stanicu u projektu EPK, Svilara je podijeljena na četiri prostora za rad, tako da su u njoj društveni centar i kafe namijenjen lokalnim edukatorima i NVO, koncertna sala za muzičko-scenske nastupe, studio za snimanje i prostor za poduzetnike, pojedince i organizacije.

"Uzoran primer adaptacije i reinterpretacije industrijskog nasljeđa je revitalizacija stare fabrike svile, koja je do 2018. bila potpuno ruinirani industrijski objekt. Svilara je adaptacijom dobila potpunu prenamjenu i postala jedan od naših, za sada najvidljivijih, prostora za kulturu, stvaralaštvo i društvene aktivnosti", objašnjava Jovanov u razgovoru i dodaje da je nakon 200 godina konačno u toku i proces revitalizacije velikog industrijskog kompleksa, stare tvornice metalurgije, takozvane Kineske četvrti, odakle je i počela

industrijalizacija grada. To je ujedno i najkapitalniji infrastrukturni pothvat, kada je riječ o novim prostorima za kulturu.

Kineska četvrt se, prema planovima, nalazi u središtu kulturnih i kreativnih industrija u okviru projekta "Novi Sad 2021". Ovo mjesto nalazi se na popularnoj gradskoj lokaciji, Limanu, i ima ambijentalnu vrijednost. Radovi na revitalizaciji objekata ovdje su počeli 2010. godine, kada je započeto njeno pretvaranje u umjetnički centar. Cilj je da se mjesto uredi da služi kao Omladinski kreativni kvart u okviru programa EPK, kao i da u njemu budu smješteni ateljei, koncertni i izložbeni prostori, radionice... Danas se ovdje nalazi nekoliko popularnih gradskih klubova, Manual muzej zaboravljenih umjetnosti, a od 2015. održava se i filmski festival Cinema City. Plan za revitalizaciju predviđa sačuvanje starog krana koji postoji još dok je tvornica "Petar Drapšin" obavljala djelatnost. Dio Kineske četvrti je i Češko skladište koje datira iz 1921. godine. U dijelu Češkog skladišta nalazi se klub "NS Time", a u središnjem dijelu kluba postavljen je avion MIG-21.

Jovanov za ovo istraživanje ističe da se se organizator nada da će do 2022. godine veći broj objekata u okviru Kineske četvrti biti priveden namjeni. Cilj stvaranje atraktivnog kulturnog i kreativnog distrikta u čijem će sustavu biti i ateljei, galerije, multifunkcionalni izvođački prostori, kazalište, umjetnici i obrtnici.

5.3. EPK i pandemija koronavirusa

Novi Sad je bio usred priprema da postane EPK kada je SZO 11. travnja 2020. proglasila pandemiju Covida-19. Preporuke SZO o mjerama protiv oboljenja poput držanja distance od između jednog i 1,8 metara, nošenje maski i izbjegavanje gužve bilo je u neskladu s manifestacijama koje su dio EPK programa i podrazumijevaju masovnost i učešće svih građana u svojstvu publike. Dok se Rijeka morala prilagođavati i mijenjati program "u hodu", Novi Sad je imao čitavu godinu za promjene, ali taj zadatak nije bio mnogo lakši. Naime, stručna javnost nije mogla reći koliko će pandemija trajati, hoće li virus ostati isti ili mutirati i kakve će uopće mjere biti na snazi 2021. Sve je bilo u domeni

nagađanja i poslije prvobitnog šoka, organizator je odlučio nastaviti s pripremama, uz reorganizaciju i promjene. Iako je titula Novosađanima pomaknuta za 2022. godinu, iz razgovora s organizatorima je jasno da se pripreme vrše u skladu s trenutnim zdravstvenim preporukama, te je "forma izražavanja prilagođena okolnostima" (Jovanov, intervju 2020).

Upitan da li je aktualna situacija donijela bar nešto dobro, umjetnički direktor fondacije "Novi Sad 2021" u razgovoru kaže da je to možda stvaranje novog izražajnog prostora kroz ogromne, neslućene mogućnosti digitalnih izraza, jer je postalo jasno "da je moguće izraziti se i na drugi način i drugim putevima".

5.3.1. Izmjene u programu

Lazar Jovanov u intervjuu ističe da su promjene u programu prvenstveno one u načinu razmišljanja i procjenjivanja, jer se uzima u obzir rizik na koji nitko nije računao. U planiranju programa najprije su napravljene backup varijante digitalnog izraza i programi su prošli kroz pilot faze testiranja kapaciteta. Tako će planirani programi poput "Kaleidoskopa" biti u poludigitalnom izrazu, i da ako ne bude moguće da se izvode pred publikom, pojavit će se u nekom digitalnom vidu. Ono što je najbitnije je da umjetnici – stvaraoci i izvođači – mogu da i dalje rade i imaju kontinuitet u poslu i prohodima jer su veoma pogođeni ovom situacijom, naročito freelanceri.

Organizator je preusmjerio stare pozive u mikrogranting pozive za kulturnu scenu, tako da su upućena dva poziva pod nazivom "Umjetnici sad" s fokusom na digitalni format. Jovanov objašnjava da je prioritet bio da se program realizira kontinuirano u kulturnim stanicama, s publikom ili bez, a sve u skladu s mjerama koje su na snazi.

Ispostavilo se da su digitalni programi u kulturnim stanicama koji su osmišljeni da zamijene standardne izazvali veliko interesiranje građana. Određeni programi, poput predstave Papa Jovana, imali su više od 7.500 pregleda, objašnjava Jovanov, a sadržaji su stigli do ukupno 80.000 ljudi, što je mnogo više od broja koji bi u toku kolovoza fizički posjetio ovakvu vrstu programa.

Organizator je najavio da će u godini EPK početi funkcionirati poseban medij, velika platforma "Visit Novi Sad", koja će imati poseban fokus na kulturu (Jovanov, intervju 2020).

5.3.2. Realizacija projekta

Iz organizacijskog tima kažu da Novi Sad za sada nije odustao ni od jednog projekta koji je planiran. Dosta toga je prebačeno u digitalni format i "sve je na otvorenom", a u ovisnosti od medicinske situacije, programi će se realizirati s određenim brojem publike ili bez nje, ali svakako uz snimanje i izradu digitalnog formata. Jovanov za potrebe ovog rada procjenjuje da su se u Novom Sadu brzo prilagodili i kao mudar potez ističe jačanje komunikativnog tima, jer se u praksi pokazalo da outsourcingom tog odjeljenja nemate dobru kontrolu nad organizacijom. "Zato smo ojačali odjeljenje za komunikaciju i radimo na jačanju odjeljenja za produkciju kako bismo imali kapaciteta za realizaciju velikih pothvata, kao što je npr. Ceremonija otvaranja", ističe umjetnički direktor Fondacije "Novi Sad 2021" (Jovanov, intervju 2020).

Generalno će naglasak, kao i u Rijeci, biti na domaćim akterima, jer internacionalni programi nisu mogući zbog nemobilnosti umjetnika. Internacionalizacija scene trenutno je moguća samo uz angažiranje lokalnih resursa, sa koprodukcijama i međunarodnim partnerima.

Jovanov u razgovoru ističe da je fundraising tim Novosađana iskoristio vrijeme i do sada ostvario značajan financijski iznos pri apliciranju kod europskih fondova. Već su, kako kaže, dostigli targete iz bidbooka. Pored EU nagrade od 1,5 milijuna eura, program financiraju gradska, pokrajinska i republička vlada, kao i spomenuti europski fondovi.

ZAKLJUČAK

Industrijsko zdanje predstavlja jednu vrstu spomenika kulture kao podsjetnik na određen period u povijesti. Kulturni i povijesni značaj u Europi prepoznat je mnogo ranije, te su napušteni industrijski objekti dobili nove namjene, ponajviše kulturne. Republika Hrvatska i Srbija također su spoznale značaj valorizacije industrijskih objekata od kojih je većina činila njihovu zajedničku povijest. Iz toga zaključujemo da za industrijske komplekse možemo slobodno reći da su dio kulturne baštine jedne države. Zahvaljujući projektu Europska prijestolnica kulture i dobivanjem ove prestižne titule Rijeka i Novi Sad počeli su ubrzanije s projektima revitalizacije i valorizacije industrijskih objekata. Uspješnom suradnjom, kvalitetnim projektima i stručnim kadrom industrijski objekti počeli su dobivati novo ruho. Pandemija Covid-19 promijenila je načine izvedbi i održavanja manifestacija, smanjila financijsku potporu, iz temelja promijenila godinama pripremane projekte, ali je Rijeka pokazala da se život kulture nije ugasio s posljedicama koje je Covid-19 donio. Opstanak projekta EPK je siguran, ali prema riječima direktorice Kregar Šegota, "donositelji kulturnih politika ubuduće morat će uložiti velike napore i promisliti kako se zaštititi i kako omogućiti da sve i dalje funkcionira" (Kregar Šegota, intervju 2020). U situaciji koja je na mnogo načina promijenila dosadašnji izgled interpretiranja programa EPK, sagovornici u Rijeci i Novom Sadu su se složili da je aktualna situacija s pandemijom istovremeno i prilika za upotrebu novih virtualnih, audiovizuelnih i digitalnih formata u kulturi. To je jedan od pokazatelja da kultura nema granica i da može biti interpretirana na bilo koji način i u bilo kojim uvjetima.

LITERATURA

LITERATURA

Coronavirus: Commission proposes to extend 2020 European Capitals of Culture into 2021 (2020). European Commission, dostupno na

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1474 (pristupljeno 19.8.2020)

ECOC Factsheet 2020 (2020), European Commission, dostupno na

https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/2020_cult-ecoc_factsheet_12.08.20_en.pdf (pristupljeno 1.8.2020)

EPK Novi Sad 2021, aplikaciona knjiga (2016). dostupno na

<http://novisad2021.rs/wp-content/uploads/2018/10/Novi-Sad-2021-aplikaciona-knjiga.pdf> (pristupljeno 6.8.2020)

European Capitals of Culture 2020 to 2033: A guide for cities preparing to bid (2019). European Commission, dostupno na

https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/capitals-culture-candidates-guide_en_vdec17.pdf (pristupljeno 5.8.2020)

European Union action for the European Capitals of Culture for the years 2020 to 2033 (2014), Decision No 445/2014/EU of the European Parliament and of the Council, dostupno na

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014D0445> (pristupljeno 6.8.2020)

Ex-post Evaluation of the 2015 European Capitals of Culture (2016). European Commission, dostupno na

https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/ecoc-2015-evaluation_en.pdf (pristupljeno 9.8.2020)

Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (2005), Council of Europe, Faro, dostupno na <https://rm.coe.int/1680083746> (pristupljeno 1.8.2020)

Getting cultural heritage to work for Europe - Report of the Horizon 2020 Expert Group on Cultural Heritage (2015). *Directorate-General for Research and Innovation*, European Commission, Brussels, dostupno na

http://www.dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_E000282 (pristupljeno 4.8.2020)

Gordon J. & Beilby-Orrin H. (2006). *International Measurement of the Economic and Social Importance of Culture*. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Paris.

- Halewood, C., Hannam, K. (2001). "Viking heritage tourism: Authenticity and commodification". *Annals of Tourism Research*, 28, 3, pp. 565-580.
- Hofmann, Viktor, Tršćansko-riječka privilegirana kompanija 1775.-1804., u: Doba modernizacije, 1780.-1830, More, Rijeka, Srednja Europa (ur. Dubrović, E.), Rijeka, Muzej grada Rijeke, 2006., str. 45-75.
- Hudson, K. (1963). *Industrial Archeology: An Introduction*, Routledge, New York. pp. 11.
- Industrial Heritage Analysis (2003). UNESCO dostupno na <https://whc.unesco.org/archive/ind-study01.pdf> (pristupljeno 1.8.2020)
- KEA EUROPEAN AFFAIRS (2006). *The Economy of Culture in Europe*. DG5. European Commission, Brussels.
- Lane B., Weston, R. Davies, NJ., Kastenholz, E., Lima, J., Majewski, J. (2013). Industrial heritage and agri/rural tourism in Europe, study by European Parliament, Brussels.
- Minchinton, W. (1983). "World Industrial Archaeology: A Survey", *World Archaeology*, Volume 15. No. 2, pp. 125.
- Nemeth, A. (2015). "Making most of the European Capital of Culture brand through inclusive urban governance", in *Dialogues of sustainable urbanisation: Social Science Research and Transitions to Urban Contexts*, Ed. Condie, J. & Cooper A.M., University of Western Sydney, pp.63-65.
- Novi Sad EPK - Programski koncept 2018-2022 (2017).
- OECD Anual Report 2008 dostupno na <https://www.oecd.org/newsroom/40556222.pdf> (pristupljeno 4.8.2020)
- Palmer, R., Richards, G., Dodd, D. (2011). *European Cultural Capital Report, Atlas*, Arnhem, Netherlands.
- Postekkis, A. (2010). *Incremental Revitalization: Abandoned Industrial Buildings*, Degree Project, 2010-2011. University of Nicosia, dostupno na https://www.researchgate.net/figure/Postekkis-A-Incremental-Revitalization-Abandoned-Industrial-Buildings-Degree_fig1_320188825 (pristupljeno 14.8.2020)
- Program Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture (2019).
- Resolution 1924 (2013) – Industrial heritage in Europe, PACE, dostupno na <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19512&lang=EN> (pristupljeno 2.8.2020)
- Richards, R. (2007). *Everyday Creativity and New Views of Human Nature: Psychological, Social, and Spiritual Perspectives*. American Psychological Association, Washington DC.
- Rizzo I., Throsby D. (2006). "Cultural heritage: economic analysis and public policy" in: Gingsburg, V.A., Throsby D. (ur.): *Handbook of the economics of art and culture* (983–1016). UK: Elsevier.

- Robinson, M. (1999). *Is Cultural Tourism on the Right Track*, UNESCO courier, Vol. 52, Paris. pp.22-25.
- Steiner, L., Frey, B., Holtz, S. (2013). "European capitals of culture and life satisfaction", *ECON - Working Papers 117*, Department of Economics - University of Zurich.
- Treaty on the Functioning of the European Union TFEU (1957). dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012E%2FTXT> (pristupljeno 2.8.2020)
- UNESCO, New Inscribed Properties (2004). dostupno na <https://whc.unesco.org/en/newproperties/date=2004&mode=table> (pristupljeno 1.8.2020)
- Stanić-Maruna, I. (2014). RIP – Riječka industrijska priča, Muzej grada Rijeke.
- Tabellini, G. (2008). "Institutions and Culture", *Journal of the European Economic Association*, 6(2/3), pp. 255–94.
- The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage (TICCIH) dostupno na <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf> (pristupljeno 5.8.2020)
- Throsby D. (2001) *Economics and Culture*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Urošević N., Afric Rakitovac, K. (2017). *Valorisation of Cultural Heritage in Sustainable Tourism*, University of Primorska, Faculty of Management Koper, vol. 12(3).
- Velbabović T. (2013). *Funkcija i namena objekata industrijskog nasleđa u održivom razvoju turizma*. Master rad, PMF, Novi Sad.
- Velbabović T. (2016). *Očuvanje industrijskog nasleđa kroz turizam*, Zadužbina Andrejević, Beograd.
- Vos, Claske (2013). "The ideals and pragmatics of European heritage: the policy and practice of the Regional Heritage Programme in Serbia", in: *The Cultural Politics of Europe: European Capitals of Culture and European Union since 1980s.*, Kiran Klaus Patel (ed.), Routledge, New York.
- Vučković, A. (2013). *Valorizacija industrijskog nasleđa u Italiji na primerima fabrika šećera u Emilija-Romanji*. *Arhitektura i urbanizam* 38(1), 48-57.
https://heritagecouncil.vic.gov.au/wp-content/uploads/2014/08/HV_IPAWsinglepgs.pdf (pristupljeno 10.8.2020)
- Zicler, J. (2014) "The Role Of Creative And Civil Initiatives In Transforming Post-Industrial Landscapes: A Case Study Of Industrial Heritage Re-Use In The Czech Republic" in *Architecture and Civil Engineering Series*, Vol. 12, No 3, p. 207-219, Facta Universitatis, dostupno na <http://casopisi.junis.ni.ac.rs/index.php/FUArchCivEng/article/view/612> (pristupljeno 16.8.2020)

PRILOZI

PRILOG 1:

Intervju sa **Irenom Kregar Šegota**, direktoricom tvrtke "Rijeka 2020" vođen 18. kolovoza 2020.

Koji su ključni elementi programa EPK Rijeke

Naš glavni slogan je bio "Luka različitosti". Rijeka je geografski topus, ali isto tako i metaforički – mjesto u koje se dolazi i odlazi, koje prima i šalje različite utjecaje. Naše priključne teme su voda, rad i migracije. Voda doslovno opisuje Rijeku kao grad pored mora, grad s brojnim izvorima slatke vode koji je i okružen vodom. Rad ukazuje na grad koji je izrastao kroz rad, kroz industriju i ulaganja u industriju, dok migracije podsjećaju da je bio i mjesto migranata i migracija.

Voda se također povezuje s ekološkim temama koje se tiču klimatskih promjena u Europi i svijetu, rad s novim tehnologijama, umjetnom inteligencijom i sličnim temama, a migracije se ne odnose samo na migrantsku krizu u svijetu, već i općenito na migracije kao konstantu, kao stalno kretanje ljudi, robe i ideja. Kasnije se narativni koncept artikulira u programu, programskim linijama i u krajnjem programu.

Na koji način je Rijeka planirala da kroz ovaj projekt valorizira svoju industrijsku baštinu?

Industrijskoj baštini se posvećivala posebna pažnja na više načina. O tim temama se na diskurzivan način razgovaralo i veoma konkretno radilo na obnavljanju. Tako imamo industrijski kvart "Benčić" koji uključuje 27.000 kvadratnih metara industrijskog prostora, a koji je prenamijenjen u kulturni prostor. I prostor "Export drva" koji je bio industrijsko skladište postaje prostor kulture. To su skladišta i prostori koji sada dobivaju novu namjenu i novo ruho. Cijela Luka se također otvorila i dobila nove kulturne sadržaje.

Na koji je način aktualna situacija s pandemijom utjecala na realizaciju projekta?

Bili smo prisiljeni da fizički zaustavimo odvijanja programa. Spriječen je dolazak inozemnih umjetnika, kao i publike, tako da je pandemija zadala jako veliki financijski udarac. Svi su proračuni, i gradski i nacionalni, bili promijenjeni, pa smo dobili udarac na sredstva. No, bez obzira na sve to, procjenjujem da ćemo uspjeti realizirati nekih 70% programa.

Šta je pandemija promjenila u vašem programu? Kako ste se prilagodili novonastaloj situaciji?

Promijenilo se najprije to da su pred nas stavljeni neki novi produkcijski zahtjevi, a krenulo je od toga da smo većinu programa morali premjestiti u vanjski prostor. Uz to, moramo se pridržavati i mjera socijalnog distanciranja, što znači da se nije mogao sprovesti program predviđen za 10.000 ljudi. Umjesto toga, imali smo dva puta po 300 posjetitelja. Svakako da je interes bio mnogo veći, ali moramo se pridržavati propisanog broja ljudi koji može biti na jednom mjestu. Također, sprovodili smo i sve druge mjere dezinfekcije, zaštitu na radu naših djelatnika, zaštitu publike, vodili računa o nošenju zaštitnih maski i slično. Dakle, od toga, pa do odustajanja od programa koji su zahtijevali prisutnost vanjskih, inozemnih gostiju. Morali smo raditi bez toga.

Nije se moglo izbjeći da se u programu ne implementira novonastala situacija. Ona je dala jedan novi kontekst u očitavanju programa. Moramo imati na umu da su svi naši programi planiraju u posljednje četiri godine i jako je teško da nešto što tako dugo pripremate, nabavljate i plaćate – tek tako promijenite u nekoliko mjeseci. Ipak, nastojali smo se prilagoditi. Otvaranje je, na sreću, bilo prije Covida-19 – takvo nešto sada ne bi bilo moguće jer na otvaranju smo imali 35.000 ljudi, a tog prvog vikenda i preko 70 događaja, što bi sada bilo potpuno neizvodljivo i nemoguće.

Koji su ključni izazovi (financijski, organizacijski itd) s kojima ste se susreli?

Osim što smo se morali programski prilagoditi, prošli smo i kroz druge transformacije. Naša tvrtka "Rijeka 2020" se reorganizirala i tim od 70 ljudi sada broji nekih 20. Budžet je

smanjen za oko 40%... To su uglavnom glavne prilagodbe i novi okviri prema kojima smo se morali oblikovati.

Koje elemente programa planirate realizirati bez obzira na aktualne poteškoće?

Cijelog ljeta se odvijao iznimno bogat glazbeno-scenski program na riječkim ulicama, trgovima i u prostoru "Export drva"... Ovog mjeseca (kolovoza) otvaramo dvije velike izložbe u "Export drvu" i četiri manje. To će svakako biti jedan od najznačajnijih kulturnih događaja u cijeloj Hrvatskoj ovog ljeta i ove godine. Biće to sjajne izložbe sa sjajnim sudionicima. Mnoga imena će biti inozemna iako, nažalost, ti umjetnici neće moći doći na otvaranje. U desetom mjesecu otvaramo veliku izložbu Baltazar grad posvećenu profesoru Baltazaru, liku iz animiranog filma "Profesor Baltazar". Nakon toga u Muzeju moderne suvremene umjetnosti otvaramo veliku izložbu '90te. Imat ćemo još nekoliko sjajnih koncerata od kojih ističem nastup operne zvijezde Karite Mattile u "Zajcu". Dakle, ovo su neke udarne točke koje nas očekuju do kraja godine

Na koje će načine, po vama, aktualna situacija utjecati na kulturni sektor i sam projekt EPK?

Već sad vidimo na ovim konkretnim primjerima koliko se sve promijenilo, jer Novi Sad i Temišvar nisu uspjeli svoju pripremu obaviti kako je bilo planirano, te će Novi Sad po mojim saznanjima biti prebačen za 2022. godinu, a Temišvar za 2023. U ovom trenutku još se čeka odluka Europske komisije. Sigurno je da će prijestolnice kulture morati generalno razmisliti o tome što je značajno za njih. Kulturni sektor je dobio jako veliki udarac, posebno nezavisne organizacije, i mislim da će donositelji kulturnih politika ubuduće morati uložiti ekstra napore i promisliti kako se zaštititi i kako omogućiti da sve ovo i dalje funkcionira.

Kada je riječ o projektima koji se neće realizovati ove godine, da li će se oni ipak realizirati nakon EPK?

Trenutno ne mogu odgovoriti na to pitanje. To ovisi o kulturnoj strategiji za sljedeću godinu, financijama i budžetu – uopće, o političkoj volji. Sada smo fokusirani na to da do službenog zatvaranja drugog veljače što više napravimo.

Postoje li pozitivni aspekti aktualne situacije?

Ne bih rekla da je bilo pozitivnih utjecaja u bilo čemu. Svi su pod velikim stresom i ulažu velike napore. Ovo su veoma stresne situacije, ogromna je neizvjesnosti jer niko u cijelom svijetu ne zna što će biti, Vrlo je teško planirati bilo što, ali evo – pokušavamo, radimo kako moramo u datoj situaciji. Teško je nešto planirati, tako da ne bih rekla da je Korona donijela bilo što pozitivno.

Kako i na koji način kulturni odjel Grada Rijeke planira nastaviti sa valorizacijom industrijske baštine i nakon EPK?

Ne znam što će se dešavati sljedeće godine, nemam informacija hoće li biti pisana neka nova strategija, to je stvar odijela za kulturu. Ipak, sigurno je da će postojati veliki i jak interes javnosti i građana da se to valorizira. U pitanju su veoma veliki projekti. Planira se da se brod "Galeb" revitalizira sljedeće godine i postane muzej na vodi. Naredne godine će biti usidren u riječkoj luci.

Imate li preporuke za ostale gradove, buduće prijestolnice kulture?

Rekla bih im da je dijalog s lokalnom zajednicom iznimno važan. Također, komunikacijska i marketinška strategija trebaju biti jako dobro promišljene. Ipak, najvažniji savjet koji imam je da se ne ulazi u megalomanske planove i visoka očekivanja. jer jedno je ono što se napiše u aplikaciji, to je doslovce sanjarenje na papiru, a u realnosti je sve potpuno drugačije, Dakle, tu treba naći jedan dobar balans. Treba sanjati, naravno – ta to je i ono što nas je dovelo do ove titule, ali ipak treba biti i realan.

PRILOG 2.

Intervju sa **Lazarom Jovanovom**, rukovodiocem kustosa Fondacije "Novi Sad 2021 – Evropska prestonica kulture" vođen 15. kolovoza 2020.

Koji su ključni elementi programa EPK Novog Sada?

Programski koncept je baziran na sloganu "Za nove mostove" sa intencijom da se izgrade novi sociološki, kulturološki i politički mostovi, kako sa lokalnom zajednicom, tako i sa regionalnim i međunarodnim partnerima. "Za nove mostove" ima i simbolički karakter, s obzirom da je Novi Sad [u bombardovanju] 1999. ostao bez jednog fizičkog mosta. Želimo da izgradimo simboličke mostove saradnje ne samo grada već i države, pošto je EPK projekat od nacionalnog značaja. Otuda i naša vizija, koja glasi: "Početak Novog. Sada".

Programski koncept „Za nove mostove" se sastoji od četiri simbolička mosta koji predstavljaju vrednosti za koje se zalažemo i koje želimo da promovišemo: Sloboda, Duga, Nada i Ljubav. Svaki most ima dva programska luka, odnosno dve tematske celine, tako da u čitavoj godini ukupno imamo osam tematskih celina baziranih na lokalnom identitetu i narativu, uz promovisanje konkretnih evropskih vrednosti.

Na koji način je Novi Sad planirao kroz ovaj projekat valorizovati svoju industrijsku baštinu?

Imamo nekoliko velikih kapitalnih infrastrukturnih projekata koji podrazumevaju adaptaciju i reinterpretaciju industrijskog kulturnog nasleđa. Pomenuću najpre model kulturnih stanica, koji ima za cilj decentralizaciju kulturnih sadržaja, razvoj publike i adaptaciju i aktiviranje različitih prostora širom grada. Model kulturnih stanica podrazumeva tzv. "bottom up" pristup – odozdo prema gore – kako bismo omogućavali građanima u zajednici, i nezavisnoj kulturnoj sceni (umetnicima i organizacijama u kulturi) da dobiju platformu za rad i kreativno izražavanje .

Od 2018. do danas smo aktivirali pet kulturnih stanica (Edšeg, Svilara, Mlin, Rumenka i Bukovac). Posle 100 godina staru i obnovljenu streljanu „Edšeg" smo transformisali u kulturnu stanicu. Uzorani primer adaptacije i reinterpretacije industrijskog nasleđa je

revitalizacija stare fabrike svile, koja je do 2018. bila potpuno ruinirani industrijski objekat. Svilara je adaptacijom dobila potpunu prenamenu i postala jedan od naših, za sada najvidljivijih, prostora za kulturu, stvaralaštvo i društene aktivnosti. Ove godine nas očekuje otvaranje potpuno novog objekta, kulturne stanice na Klisi, delu grada u kom živi veliki broj raseljenih Srba i Roma. U planu je i potpuno nov objekat kulturne stanice na Novom Naselju, urbano-blokovskom delu grada, koji ima jaku civilnu inicijativu.

Takođe, nakon 200 godina, konačno je u toku i proces revitalizacije velikog industrijskog kompleksa, stare fabrike metalurgije, takozvane Kineske četvrti, odakle je i počela industrijalizacija grada. To je ujedno i najkapitalniji infrastrukturni poduhvat, kada je reč o novim prostorima za kulturu. Radovi su u toku, i nadamo se da će do 2022. godine veći broj objekata, u okviru ovog kompleksa, biti priveden nameni. Cilj je stvaranje atraktivnog i uzbudljivog kulturnog i kreativnog distrikta u čijem kompleksu će biti i ateljei, galerije, multi-funkcionalni izvođački prostori, pozorište, umetnici/zanatlije i dr..

Iako se ne radi o industrijskom nasleđu, iskoristio bih priliku i da spomenem da su čitav jedan vek čekali i Baletska i Muzička škola koji će dobiti svoje nove reprezentativne prostore, a Novi Sad će po prvi put u svojoj istoriji, dobiti i svoju Gradsku koncertnu dvoranu. Ukoliko na sve to dodamo i projekat „Nova mesta" koji kroz učešće građana menja nabolje različite delove urbanih celina u gradu, još lakše ćete razumeti snagu vizije "Početak Novog. Sada".

Šta je sa monolitnim nasleđem i da li se nešto na njemu radi?

Republika Srbija je uložila sredstva za adaptaciju podgrađa Petrovaradinske tvrđave, tako da će stari barokni Gradić biti obnovljen posle 300 godina. Mesto je pod zaštitom Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Novog Sada, pa je Republika uložila sredstva da se obnove sve fasade i krovovi. To je bio jedan od poduhvata koji nismo stavili u stratešku aplikaciju za EPK 2016, jer nismo bili sigurni da ćemo uspeti da ga sprovedemo u delo. Međutim kada smo dobili titulu, onda je krenula i pozitivna lančana reakcija, pa su pristizala i sredstva.

Što se tiče same Petrovaradinske tvrđave, najveći izazov je rešavanje mehanizma nadležnosti i upravljanja Tvrđavom.

Šta je pandemija promenila u vašem programu? Kako se prilagodavate novonastaloj situaciji?

Promenili smo, prvenstveno, način razmišljanja i procenjivanja. Sada uzimamo u obzir rizik o kom nikad nismo razmišljali ni mi, a ni bilo koja druga Evropska prestonica kulture. U planiranju programa napravili smo neke backup varijante digitalnog izraza. To je "uzelo maha" već ove godine.

Tekući programi koje realizujemo su u godinama koje prethode EPK prolazile kroz pilot faze testiranja naših kapaciteta, kao i kapaciteta scene za ono što nas očekuje u godini titule. To je bio slučaj sa programskim lukom "Kaleidoskop" koji ove godine planiramo u poludigitalnom izrazu, odnosno planiramo fizičko izvođenje uz sve neophodne mere, a ako i to bude nemoguće, programi će doći do publike kroz kanale digitalnih medija. To će omogućiti umetnicima da i dalje rade i stvaraju, samo što je forma izražavanja prilagođena okolnostima. Najvažnije je da umetnici – stvaraoci i izvođači imaju kontinuiteta rada i primanja, jer su veoma pogođeni ovom situacijom, naročito freelanceri. Za ovu godinu smo, pored standardnog planiranja programa u okviru programskog luka "Kaleidoskop", lansirali i mikrogranting pozive za kulturnu scenu Novog Sada i okoline. Fondacija je, dakle, objavila dva poziva pod nazivom "Umetnici. Sad" sa fokusom na digitalni format izraza i plasmana programa. Uslov je bio da se podržani kulturni sadržaji realizuju prevashodno u kulturnim stanicama, sa publikom ili bez, opet u skladu sa merama koje su na snazi. Tako da sada u kontinuitetu imamo programe u našim kulturnim stanicama. Opšti zaključak je da su rezultati ovakve, digitalne promocije kulturnih sadržaja odlični i da su određeni programi (npr predstava Papa Jovana) imali više od 7.500 pregleda, a da je ukupan broj ljudi do kojih su došli ovakvi sadržaji veći od 80.000 - mnogo više od broja ljudi koji bi u toku avgusta meseca posetio ovakvu vrstu programa.

Hteli smo da u godini titule imamo i poseban EPK mediji, tako da pokrećemo veliku platformu "Visit Novi Sad" koja će biti specifična u našim okolnostima, sa posebnim fokusom na kulturu. Postojaće posebni mediji koji će svakodnevno strimovati različite

programe u kulturi i to će biti kao neki legatski medijski program jer smatram da kod nas nema dovoljno medijskog prostora za kulturu.

Ko sve učestvuje u finansiranju projekta?

Finansijeri su različiti nivoi vlasti – u našem slučaju grad, pokrajna i republika.

Nagrada koja se dobija iz EU je samo milion i po evra, a to je igla u plastu sena za sredstva koja su nam potrebna. Kada dobijete titulu EPK, faktički dobijate kulturni brend kojim se pozicionirate na evropskoj kulturnoj mapi. Od njega imate koristi, postajete i turistički brend. Svakako dobijete mrežu partnera u evropskoj kulturnoj porodici, što je jako bitno. Finansijska nagrada jeste, uslovno rečeno, skromna, ali sa brendom EPK stičete i referencu više pred evropskim fondovima i u evropskim programima. Ipak, opet je do nas koliko ćemo sredstava uspeti da dobijemo i koliko ćemo kvalitetne međunarodne projekte napisati. Dobra vest je da je naš „fundraising“ tim već sada ostvario značajan finansijski iznos pri apliciranju kod Evropskih fondova od 2016. godine i da smo već dostigli targete iz bidbooka.

Koji su ključni izazovi – finansijski, organizacijski – s kojima ste se susreli?

Upuštali smo se samo u infrastrukturne projekte koji su potpuno u vlasništvu grada Novog Sada kako ne bismo nailazili na probleme.

Finansiranje je uvek problem u svim Evropskim prestonicama kulture i kako obezbediti kontinuitet finansija za ono što je obećano u aplikacionoj knjizi. Nije nam zagarantovano, ali je obećano je, i u tom smislu su i grad i republika u kontinuitetu poštovali svoje obaveze. Pokrajinske vlasti jedine kasne, ali nas uveravaju da će u godini titule ispuniti svoje obaveze. S druge strane, Republika je čak učinila više kod ulaganja u infrastrukturu. Naravno, ove godine smo dobili skraćene budžete, što je sasvim prirodno i nemamo prava da se u ovakvim okolnostima pandemije žali. Zato i pozdravljamo predlog Evropske komisije da Novi Sad bude EPK 2022. godine.

Koje elemente programa planirate realizovati bez obzira na aktuelne poteškoće?

Još uvek se nije odustalo ni od jednog projekta koji smo planirali. Trenutno je samo prebačeno u digitalni format i sada je sve na otvorenom. Programe ćemo realizovati sa određenim brojem publike ili bez nje, ali svakako uz snimanje i pravljenje digitalnog formata. Mislim da smo se brzo prilagodili. Ojačali smo komunikacioni tim, jer se u praksi, na iskustvu drugih prestonica kulture, videlo da outsourcingom odeljenja za komunikaciju nemate dobru kontrolu nad organizacijom ovog segmenta poslovanja. Zato smo ojačali odeljenje za komunikaciju i radimo na jačanju odeljenja za produkciju kako bismo imali kapaciteta za realizaciju velikih poduhvata, kao što je npr. Ceremonija otvaranja.

Rijeka je redefinisala program EPK u novim okolnostima i stavila naglasak na vrednosti nasleđa projekta i lokalne stvaraoce. Da li i Novi Sad ima slične planove? Na čemu će biti akcenat?

Mislim da je će prirodno veći akcenat biti na domaćim akterima, kao što je već i ove godine. Programi koji je trebalo da budu internacionalniji nisu izvedeni zato što je mobilnost umetnika trenutno nemoguća i morala je da se odloži. Ove godine uglavnom programe realizujemo sa lokalnim snagama. Ipak, imamo obavezu da pojačamo evropsku dimenziju, što i činimo: 2016. je samo 13% kulturnih organizacija u Novom Sadu saradivalo sa međunarodnim partnerima, taj procenat se drastično povećao od kad smo pristupili evropskim fondovima i dobili titulu EPK.

Naša politika je svakako bila da pre svega radimo na onim programima u kojima se angažuju lokalni resursi, sa koprodukcijama i međunarodnim partnerima. To bi predstavljalo internacionalizaciju scene.

Kako napraviti program koji će se svideti većini, a takođe ispuniti umetničke zahteve?

Rekao bih da se samo kroz živi proces interakcije između kulturnog sektora i stanovništva može dobiti program koji će biti na zadovoljstvo većine. Jer ponekad percepcija kvaliteta programa i shvatanja EPK nije uvek ista od strane umetnika i stanovništva. Veoma je težak izazov podmiriti različita očekivanja. Građani imaju različite nivoe kulturnih potreba i

uglavnom prepoznaju samo ono što je na nivou vidljivog i spektakularnog, dok umetnici, što je sasvim prirodno, ne teže primarno spektaklu, nego onom izrazu koji je njima blizak. Dakle, potrebno je napraviti određeni balans forme.

Postoje li pozitivni aspekti aktuelne situacije?

Pored problema koja je donela u vidu potrebe za reorganizacijom i promenama, mislim da je bitan momenat stvaranje novog izražajnog prostora kroz ogromne, neslućene mogućnosti digitalnih izraza. Stvoren je način drugačijeg razmišljanja, da je moguće izraziti se i na drugi način i drugim putevima.

Da li pratite Rijeku i oslanjate li se na riječka iskustva u organizovanju programa u vanrednim okolnostima?

Imali smo odličnu saradnju sa Riječanima još od perioda kad smo mi aplicirali, a Rijeka dobila titulu. Tada su kolege i kolegice iz Rijeke došli kod nas na neku vrstu konsaltinga, pa smo imali i zajedničke poduhvate kao što je veliki međunarodni edukativni program „Lab za evropske projekte“ u koprodukciji Temešvara, Novog Sada i Rijeke

Po njihovim povratnim reakcijama znamo da im je otvaranje bilo uspešno, ali program koji je usledio nismo mogli da ga ispratimo zbog kovida-19 i zaustavljanja mobilnosti.

Neke zapadne evropske prestonice kulture imale su puno para i nisu imale problem da kupuju, uvoze i kreiraju programe, a ovde je neizvesnost velika. Trudimo se da imamo veliko lokalno uporište sa značajnim aspektom internacionalizacije i koprodukcije i to je posebno izazovan i odgovoran posao, jer težite i racionalizaciji javnih sredstava.

Kultura nikad nije stajala, dolazilo je do trenutaka prekida saradnje, ali kulturni prostor postoji. Uz to, mreža Evropske prestonice kulture ipak je jedna nadnacionalna mreža i ono što je dobro kod EPK je da nema kompetitivnosti, program nije takmičarskog duha. Stvaraju se nove socijalne kulturne mreže, u kojima ne učestvuju samo oni koji su dobili titule, nego i oni koji su bili samo prijavljeni. Mi smo imali dobre odnose sa gradom Osijekom sa kojima smo nastavili odlično saradnju. To su dodatni pozitivni aspekti koje donosi projekat EPK.

Imate li preporuke za ostale gradove, buduće prestonice kulture?

Svaki grad ima specifičan društveni, kulturološki i politički kontekst i ne može u svakom biti usvojen isti set mera i preporuka. Gotovo svi gradovi iz programa EPK angažuju eksterne savetnike, a to su često isti ljudi i svuda seju isto seme. Mi smo imali dobre savetnike i iskoristili njihove savete u početnim fazama – dok nismo shvatili da možemo sami. Kulturne stanice jesu bile sugestija jednog od njih, ali način na koje su one realizovane u Košicama u Slovačkoj nije mogao da bude izveden i u Novom Sadu. Tamo je akcenat bio prevashodno na angažovanju lokalne zajednice i građana, a kod nas se ispostavilo da mora da bude mešani pristup, jer umetnici imaju manjak prostora. Imaš 33 ustanove kulture na teritoriji grada, ali i pored tog kapaciteta grada i dalje nema dovoljno prostora za vaninstitucionalnu scenu. Zato smo stvorili poligone slobodnih platformi koje praktično programiraju umetnici i vaninstitucionalni umetnici u organizaciji nevladinog sektora.

Imate li dodatne sugestije i komentare?

Želeo bih da kažem koliko su bitni autonomija nad upravljanjem čitavim procesom i kontinuitet. U nekim gradovima EPK dešavali su se lomovi zato što su se dešavale političke promene, pa su timovi gubili kontinuitet u radu.

Mi smo imali upravno telo u kome niko nije politički angažovan, a opet imamo potpunu autonomiju za projekte EPK i kontinuitet u radu. Dali su nam slobodu odlučivanja, iako to, koliko vidim, nije pravilo pravilo u mnogim prestonicama. Dobro je kada donosioci odluka vide da su rezultati koje postizemo i u njihovom interesu. Tako je i u Rijeci, čini mi se. Kod nas su timovi koji upravljaju programom i dalje isti, od samog početka. Svi mi iz perioda kandidature smo i dalje u Fondaciji, od srednjeg do najvišeg menadžmenta. Mislim da je važno što tu nije dolazilo do promena, jer je to važna stavka za isporučivanje kvalitetnog programa projekta EPK.

SAŽETAK

U namjeri da potakne zajednički kulturni identitet, Europska unija već 35 godina provodi projekt Europska prijestolnica kulture (EPK) u kojemu je do sada sudjelovalo više od 50 gradova. Grad sa titulom dobija značajna sredstva iz EU kako bi valorizirao svoje kulturno nasljeđe i pretvorio ga u trajan kulturni, ali i turistički proizvod. U okviru programa EPK održi se po 500 manifestacija tijekom date godine, a svaki dobitnik u prosjeku iz različitih izvora inkasira 26,5 milijuna eura za sve namjene. Novac prikupljen za program ulaže se u kulturni razvoj gradova, obnavljanje starih i izgradnju novih objekata i infrastrukture. Istovremeno se jača i imidž gradova i njihov europski identitet i zajedništvo, u kome različitost prestaje biti ono što razdvaja, već postaje ono što spaja. U ovom radu smo potvrdili da titula EPK ima pozitivan utjecaj na kulturni i ekonomski razvoj gradova. Rijeka i Novi Sad kao trenutni i budući nosilac titule suočili su se sa velikim izazovima nastalim zbog pandemije koronavirusa, ali prilagođavanje programa situaciji i nalaženje modela da se ono što je isplanirano ipak sprovede možda najbolje oslikavaju europski duh i opstanak.

Ključne riječi: Europska prijestolnica kulture, industrijsko nasljeđe, Rijeka, Novi Sad, valorizacija kulturne baštine, Covid-19, pandemija

ABSTRACT

In order to encourage a common cultural identity, the European Union has been implementing the European Capital of Culture (ECoC) project for 35 years, in which more than 50 cities have participated so far. The city with the title received significant funds from the EU in order to valorize its cultural heritage and turn it into a lasting cultural and tourist product. There is an average of 500 events in the award year and each winner collects an average of 26.5 million euros from the different sources for all purposes. The money raised for the program is invested in the cultural development of cities, the renovation of the old, and the construction of new facilities and infrastructure. At the same time, the image of cities and their European identity and community is strengthening, so

diversity ceases to be what divides, but becomes what unites. In this paper, we have confirmed that the title of ECOC has a positive impact on the cultural and economic development of cities. Rijeka and Novi Sad, as current and future title holders, have faced great challenges due to the corona virus pandemic, but adapting the program to the situation and finding a model to implement what has already been planned may best reflect the European spirit and endurance.

Keywords: European Capital of Culture, industrial heritage, Rijeka, Novi Sad, valorization of cultural heritage, Covid-19, pandemic